

Branimir Belaj
Goran Tanacković Faletar
Filozofski fakultet u Osijeku
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
branimir.belaj@os.t-com.hr
gorantanackovic@yahoo.com

KOGNITIVNA GRAMATIKA U KONTEKSTU KONSTRUKCIJSKIH MODELA¹

Predmet su ovoga rada kognitivnolingvistički pristupi gramatici, objedinjeni nazivom konstrukcijske gramatike. U prvome dijelu rada konstrukcijske gramatike promatraju se u kontekstu funkcionalnih pristupa gramatici te se raspravlja o sličnostima i razlikama u odnosu na osnovne postavke tzv. tradicijskoga funkcionalizma odnosno funkcionalnih gramatika te generativne gramatike. Središnji dio rada posvećen je analizi samih konstrukcijskih gramatika, s naglaskom na kognitivnoj gramatici, te se predlaže njihova podjela na konstrukcijske gramatike u užem smislu, koje bi predstavljali npr. teorijski modeli A. Goldberg (1995, 2006) i W. Crofta (2001), i konstrukcijske gramatike u širem smislu koje bi onda obuhvaćale i kognitivnu gramatiku (Langacker 1987, 1991), a s obzirom na neke zajedničke temeljne postavke koje ta teorija dijeli s užekonstrukcijskim modelima, ali i velik broj postavki po kojima se ona od njih razlikuje.

1. Uvod — prema funkcionalnim pristupima gramatici

Druga polovica šezdesetih i početak sedamdesetih godina prošloga stoljeća bilo je vrijeme velikoga raskola u generativnoj gramatici, pota-

¹ Ova je rasprava modificiran i dopunjen rad objavljen u časopisu *Lingua Montegrina* (9/1, 2012) pod naslovom »U koliko su mjeri konstrukcijske gramatike jedinstven teorijski model?«. Modifikacije se odnose na uvodni dio te na poglavlje *O simboličkom pristupu u konstrukcijskim modelima*, a rad je dopunjen poglavljima *Simbolički pristup u kognitivnoj gramatici* i *Kognitivna gramatika i značenje*.

knutoga pitanjem statusa značenja u gramatici odnosno različitim viđenjem uključivanja semantičke komponente u opis. Chomsky je (1965), slijedeći Katza i Postalova (1964), interpretativnu semantičku sastavnicu gramatike vezao isključivo za dubinske strukture, no pokazalo se da je takav pogled preuzak te da postoji znatan broj slučajeva u kojima značenjska interpretacija mora biti povezana i s površinskim strukturama (npr. pitanja intonacije, negacije i kvantifikacije i sl.²). Tada je postalo jasno da Katz-Postalova hipoteza nije održiva i da mora biti revidirana. Jedna struja tadašnjih generativnih gramatičara na čelu s N. Chomskim odbacila je Katz-Postalovu hipotezu dopustivši i utjecaj površinske strukture na značenjsku interpretaciju i zadržavši *sintaktički motiviranu* dubinsku strukturu, što je značilo da su semantička interpretativna pravila³ i dalje djelovala tek po završetku sintaktičkoga proizvodnoga procesa, a takva je, interpretativna, narav semantičke sastavnice, uz određene metodološke i terminološke promjene, zadržana do današnjih dana. Upravo zbog zadržavanja semantičke sastavnice kao čisto interpretativne ta je razvojna faza generativne gramatike poznata pod nazivom *interpretativna semantika* odnosno *proširena standardna teorija*. Interpretativna semantika dobro je odabran naziv kako bi se što bolje uspostavila razlika prema drugoj struji toga vremena, struji koja je načelno zadržala Katz-Postalovu hipotezu, no pojam dubinske strukture poistovjetila je sa semantičkom interpretacijom, zastupajući *semantički motiviranu* dubinsku strukturu. Na taj način po prvi je put u lingvistici došla u pitanje autonomnost sintakse jer je generativna uloga pripisana značenju, a upravo zbog tako definirane uloge značenja, ta je struja poznata pod nazivom *generativna semantika* (npr. McCawley 1968; Postal 1970, Lakoff 1970, 1971, 1972; Lakoff i Ross 1976, Langacker 1969). U skladu sa svojom temeljnom tezom o značenjski motiviranoj dubinskoj strukturi, generativni semantičari zastupali su stajalište da semantički prikazi moraju biti generirani pravilima frazne strukture u bazi, tj. u temeljnoj sastavnici gramatike, preuzimajući od sintaktičkih kategorija ulogu strukturnih stabala. Stoga dubinska struktura, a za razliku od N. Chomskog, za njih nije frazni označivač s leksičkim unoscima čiji sastav ostaje isti i u površinskoj strukturi, nego unošenje pojedinih jedinica iz leksikona postaje svojevrsan transformacijski proces "leksikalizacije" koji stvarne jedinice iz leksikona proizvodi transformacijama od gla-

² O tim pitanjima vidi više u Chomsky (1971) i u Jackendoff (1972), a u nas dobar pregled ne samo tih pitanja nego i općenito teorijskih kretanja unutar generativno-transformacijskoga modela daje Mihaljević (1998).

³ Pravila semantičke sastavnice postala su bitno složena od onih u standardnoj teoriji, no detaljnije o tome ovdje nećemo govoriti.

sovno neostvarenih “apstraktnih glagola”.⁴ Generativna semantika nije bila dugoga vijeka. Njezini prvaci (u prvom redu G. Lakoff, P. M. Postal, J. D. McCawley, J. R. Ross, R. Langacker) ubrzo su shvatili da je svaki pokušaj formalizacije i objektivizacije značenja, pa onda i pokušaj svođenja semantičkih principa na sintaktičke, što je bilo u srži generativne semantike, unaprijed osuđen na neuspjeh. Želeći zadržati temeljnu ideju o utjecaju značenja na formu, odbacili su formalni pristup utemeljen na strogoj autonomiji sintakse i okrenuli se različitim oblicima funkcionalizma koji počivaju na interakciji sintakse, semantike i pragmatike. Dakle Katz-Postalova hipoteza s jedne strane odigrala je vrlo važnu ulogu u daljnjem razvoju generativne gramatike, kao neposredan povod nastanku proširene standardne teorije u kojoj je N. Chomsky sa svojim suradnicima zadržao sintaktički motiviranu dubinsku strukturu, ali ujedno i bitno promijenio djelovanje i ustroj semantičke sastavnice, u prvom redu dopustivši utjecaj značenja i na površinske strukture, a u drugom smislu ona je preko generativne semantike inicirala odvajanje skupine generativnih gramatičara od središnje generativističke struje, gramatičara koji su vjerovali u značenjski motiviranu dubinsku strukturu i tako implicitno od sedamdesetih godina prošloga stoljeća otvorila put razvoju različitih *funkcionalističkih* pristupa gramatici koji, iako iznimno raznorodni, prema kriteriju uključivanja semantičke i pragmatičke komponente u gramatički opis, odnosno prema negiranju autonomije gramatike, zajedno tvore opozicijski pravac *formalnim pristupima*, u prvom redu generativno-transformacijskoj gramatici N. Chomskog, ali i drugim generativnim pristupima.⁵ U tom smislu, osnovne postavke funkcionalnih pristupa sažima i Newmeyer (1998:18):

»First, the links between the formal properties of grammar and their semiotic and pragmatic functions are tight enough to preclude any signifi-

⁴ Tako je npr., ilustracije radi, glagol *smočiti* izveden je iz dubinske strukture UZROKOVATI — POSTATI — MOKAR, a glagol *ubiti* iz strukture UZROKOVATI — POSTATI — MRTAV ili iz strukture UZROKOVATI — POSTATI — NE — ŽIV.

⁵ Iako za potrebe ove rasprave to nije od osobite važnosti, treba imati na umu da uz transformacijsko-generativni model postoji još nekoliko generativnih teorija koje se, iako načelno motivirane idejama N. Chomskog, podosta razlikuju od transformacijskoga modela, prije svega po tome što one nisu višerazinske teorije koje vezu među razinama gramatičkoga opisa (dubinskim i površinskim strukturama-kasnije, krajem 1970-ih te u teoriji načela i parametara, preimenovanih u D-strukture i S-strukture) uspostavljaju transformacijskim pravilima, nego jednorazinske koje izravno generiraju površinske strukture. Nadalje većina njih ili nisu modularne teorije ili barem nisu u tolikoj mjeri kao transformacijski model te većina njih uspostavlja puno tješnju vezu između značenja i forme. Neke su od njih npr. *leksičko-funkcionalna gramatika* (Bresnan 1982) ili *kategorijalna gramatika* (Steedman 1993). U nastavku će se naziv generativna gramatika upotrebljavati metonimijski u značenju transformacijskoga modela N. Chomskog.

cant methodological or analytical ‘parceling out’ of form. Second, to a significant degree, the formal properties of grammar are motivated by the functions that language carries out, in particular its function of conveying meaning and communication. And third, by means of integrating functional explanation with typological investigation, one can explain why certain grammatical features in the languages of the world are more common than others and why, for particular languages, the appearance of one feature often implies the appearance of another.«

Newmeyer (1998:13–18) također daje i podjelu funkcionalnih pristupa u tri veće skupine:

1. *izvanjski ili eksterni funkcionalizam* koji zastupa tezu da su veze koje postoje između forme s jedne strane te značenja i uporabe s druge strane u semiotičkom sustavu prirodne veze, u smislu da je formalna (sintaktička) struktura motivirana značenjem i uporabom. Najvažniji su predstavnici toga funkcionalističkog pravca *gramatika uloge i referencije* (Foley i Van Valin 1984, Van Valin 1993, Van Valin i LaPolla 1997), *funkcionalna gramatika* (Dik 1978, 1989), *sistemska funkcionalna gramatika* (Halliday 1985), *konkurencijski gramatički model* (Bates i McWhinney 1989), *kognitivna gramatika* (Langacker 1987, 1991, 1999, 2008) te *konstrukcijske gramatike u užem smislu* (Fillmore i Kay 1993, Kay i Fillmore 1999, Goldberg 1995, 2006 Lakoff 1987, Michaelis i Lambrecht 1996, Croft 2001)
2. *integracioni funkcionalizam* koji ne pravi razliku između funkcionalne uloge koju određeni jezični elementi imaju u odnosu na druge jezične elemente i izvanjske funkcionalne motivacije tog elementa, tj. naglasak je na postupnom razvoju i usvajanju gramatičkih pravila tijekom jezične uporabe, a predstavlja ga *emergentna ili razvojna gramatika* (Hopper 1987, 1988, engl. *Emergent Grammar*)
3. *ekstremni funkcionalizam* koji smatra da se gramatika u cjelini može izvesti iz semantičkih i pragmatičkih čimbenika, a jedinu arbitrarost priznaju leksiku. Taj je pravac poznat kao tzv. »kolumbijska škola« (García 1979, Diver 1995). Treba također istaknuti da radikalne postavke ekstremnog funkcionalizma ne prihvaća niti jedan funkcionalni pristup.

Analizirajući u kolikoj mjeri pojedini funkcionalistički pravac (ne) prihvaća autonomiju sintakse i elemente koje ona razumijeva, Croft (1995) daje nešto detaljniju podjelu funkcionalnih pristupa, navodeći šest skupina:

1. *autonomistički funkcionalizam* (npr. Prince 1978, 1991)
2. *miješani formalizam/funkcionalizam* (npr. Dik 1978, 1989, Foley i Van Valin 1984, Van Valin 1993, Van Valin i LaPolla 1997)

3. *tipološki funkcionalizam* (npr. Dixon 1977, Croft 1991)
4. *ekstremni funkcionalizam* (npr. García 1979, Diver 1995)
5. *izvanjski funkcionalizam* (npr. Bates i McWhinney 1989)
6. *integrativni funkcionalizam* (npr. Hopper 1987, 1988, Givón 1985, Bybee 1985)

Iako, kao što se vidi, vrlo raznorodni, funkcionalni se pristupi, a kao što se obično i čini, ipak mogu podijeliti u dvije veće skupine:

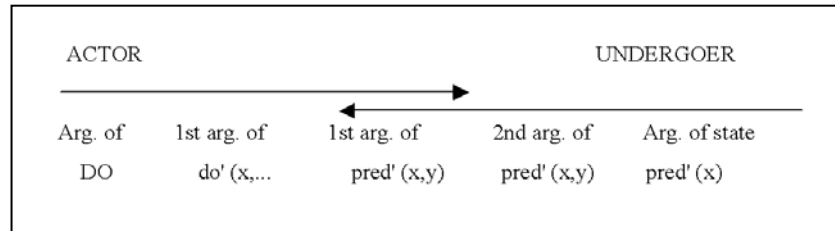
1. *tradicijski funkcionalizam*⁶ poznat još i pod nazivom funkcionalne gramatike (npr. već spomenuti pristupi kao što su gramatika uloge i referencije, Dikova, Hallidayeva ili Givónova funkcionalna gramatika) i
2. kognitivnolingvistički pristup odnosno *konstrukcijske gramatike* (Fillmore i Kay 1993, Kay i Fillmore 1999, Lakoff 1987, Langacker 1987, 1991, 1999, 2008 Goldberg 1995, 2006 Michaelis i Lambrecht 1996, Croft 2001).

2. Rasprava

2.1. Zašto naziv *konstrukcijske gramatike*?

Prije negoli se prijeđe na analizu razlika među samim konstrukcijskim pristupima, potrebno je nešto reći i o osnovnim razlikama između njih i tradicijskoga funkcionalizma te o motivaciji samoga naziva. Tradicijski funkcionalizam odnosno funkcionalne sintakse s konstrukcijskim gramatikama dijele neke temeljne karakteristike koje ih razlikuju od generativnoga modela, što je i sasvim razumljivo budući da su funkcionalni pristupi u cjelini nastali kao reakcija na generativni model. To su u prvom redu negacija derivacijskoga pristupa gramatici odnosno višerazinskoga modela gramatičkoga opisa kao i sintaktocentričnoga pristupa koji pragmatičke motivacijske aspekte nastajanja gramatičkih struktura potpuno isključuje, a semantičkima pridružuje samo interpretativnu ulogu, implicitno ili eksplicitno prihvatanje teorije prototipa te načelan stav da su gramatičke relacije podređene semantičko-pragmatičkim koje se pridružuju preko hijerarhija tematskih uloga kao što je primjerice hijerarhija *Činitelj* (engl. *Actor*) – *Trpitelj* (engl. *Undergoer*) u Van Valin i LaPolla (1997).

⁶ Iako to, vjerojatno, nije potrebno posebno isticati, naziv *tradicijski funkcionalizam* može asociirati i na strukturalističke korijene funkcionalnih pristupa, u prvom redu one praškoga lingvističkog kruga, no ovdje se taj naziv upotrebljava isključivo u značenju funkcionalnih pristupa gramatici od sredine sedamdesetih godina prošloga stoljeća do danas.

Slika 1: Hijerarhijska ljestvica ČINITELJ — TRPITELJ (engl. *Actor — Undergoer Hierarchy*) prema Van Valin i LaPolla (1997:146)

Dapače, neke funkcionalne sintakse (npr. Givón 1984) prioritet daju pragmatici pa se i gramatičke relacije subjekta i objekta zamjenjuju pragmatičkom kategorijom *topica*⁷. Subjekt se tako naziva *primarnim rečeničnim topicom* (engl. *primary clausal topic*), a objekt *sekundarnim rečeničnim topicom* (engl. *secondary clausal topic*).

Hijerarhijske ljestvice toga tipa nasljedovane su i u konstrukcijskim gramatikama, posebno u kognitivnoj gramatici gdje se veza između topikalnosti i tematskih uloga još proširuje i vezom s empatijskom hijerarhijom, hijerarhijom živosti te hijerarhijom određenosti.⁸ (Langacker 1991:309,

⁷ Iako nije baš najsretnije rješenje, zadržava se engleski naziv *topic*, umjesto hrvatskoga ekvivalenta *tema*, kako bi se uspostavila razlika prema *temi* kao semantičkoj (tematskoj) ulozi.

⁸ Tako su primjerice na ljestvici određenosti kategorije prema R. Langackeru (1991:322) hijerarhijski organizirane na sljedeći način:

određeno > specifično i neodređeno > nespecifično i neodređeno.

U različitim se jezicima obilježja određenosti i neodređenosti, dakako, kodiraju različitim sredstvima. U hrvatskome jeziku te su kategorije vidljive, prije svega, kroz uporabu određenih i neodređenih pridjeva, ali se međusobno razlikuju s obzirom na stupanj specifičnosti onoga što (ne) određuju. Važnost određenosti nominalnoga referenta za popunjavanje funkcije rečeničnoga subjekta tako se vrlo lako može razabrati u sljedećim primjerima:

Maleni je ispružio ruku i tražio novac od prolaznika.

*Malen je ispružio ruku i tražio novac od prolaznika.

Debeli i mršavi nasmijavali su sve prisutne.

*Debeo i mršav nasmijavali su sve prisutne.

Crveni je stao, ali je žuti projurio i oduzeo prednost kamionu.

*Crven je stao, ali je žut projurio i oduzeo prednost kamionu.

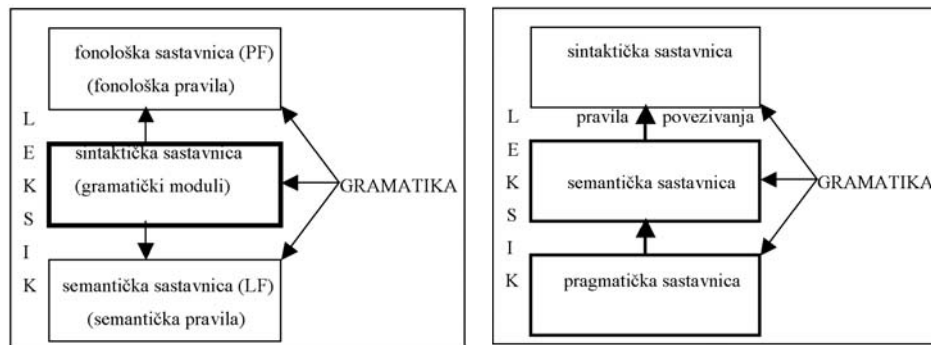
Navedeni primjeri vrlo jasno pokazuju kako se u funkciji subjekta u hrvatskome jeziku mogu naći gotovo isključivo određeni pridjevi, a u skladu s već navedenim činjenicama vrlo je lako objasniti zašto je tomu tako. Obilježje određenosti bilo kojega nominalnoga referenta, dakako, proizlazi iz njegove konceptualne dostupnosti s promatračeve (tj. govornikove i sugovornikove) točke gledišta. Naravno, pod pojmom konceptualna dostupnost ne misli se ovdje isključivo na neposrednu vizualnu dostupnost entiteta u trenutku ostvarivanja iskaza, već on može govorniku i sugovorniku biti konceptualno dostupan i na temelju prethodnoga iskustva, tj. može im biti poznat

322). I jedan i drugi pristup dakle promatraju jezične strukture kao interakciju sintaktičkih (formalnih), semantičkih i pragmatičkih čimbenika. No bitne razlike postoje u naravi te interakcije. Dok konstrukcijske gramatike smatraju da je veza između forme i značenja simboličke naravi i prema tome imanentna konstrukciji u cjelini, u funkcionalnim se sintaksama kao *kompozicijskim modelima* ta veza uspostavlja preko pravila povezivanja koja povezuju načelno odvojene komponente — sintaktičku i semantičku, ali i pragmatičku koja u tradicijskom funkcionalizmu vrlo često tvori zasebnu opisnu razinu koja se također svojim posebnim pravilima povezuje sa semantičkom i sintaktičkom (npr. Van Valin i LaPolla 1997). Stoga se upotrebljava naziv *kompozicijski modeli* kako bi se jasno i nedvosmisleno uspostavila razlika u odnosu na *komponencijalizam* generativne gramatike. Opisne razine (fonološka, sintaktička i semantička), moduli odnosno gramatičke komponente (različite podteorije tipa padežne teorije, teorije vezanja, teorija upravljanja, teorija nadzora itd.) u generativnoj su gramatici međusobno odvojeni i neovisni dijelovi, a u funkcionalnim su sintaksama komponente (ovdje u značenju jezičnih razina) samo načelno neovisni dijelovi koji se primarno bave određenim aspektima jezika, ali tijesno su povezani i s ostalima također preko pravila povezivanja, no ta su pravila potpuno drukčije naravi od već spomenutih pravila u generativnoj gramatici. Dakle kada se govori o gramatičkim modelima tradicijskoga funkcionalizma odnosno funkcionalnim gramatikama, u prvom se redu misli na u njima naglašene procesualne aspekte nastanka gramatičkih konstrukcija, a uvjetovane interakcijom samo načelno odvojenih razina — sintaktičke, semantičke i pragmatičke. Također je vrlo važno istaknuti da je u većini funkcionalnih gramatika sintaktička razina podređena semantičkoj i pragmatičkoj, odnosno u prvom je planu motiviranost forme semantičko-pragmatičkim aspektima, te se zato u kontekstu tradicijskoga funkcionalizma predlaže naziv *kompozicijski model* kako bi se s jedne strane terminološki uspostavila razlika prema *komponencijalnom modelu* gene-

iz bliže ili dalje prošlosti. U tom smislu možemo zaključiti kako govorniku i sugovorniku konceptualno dostupno može biti i ono s čime su se upoznali ranije ili neposredno prije trenutka ostvarivanja iskaza, a iz same konceptualne dostupnosti proizlazi i izrazito visok stupanj određenosti samoga entiteta, što ga čini vrlo pogodnim kandidatom za popunjavanje funkcije rečeničnoga subjekta. Kako se neodređenim pridjevom profilira samo svojstvo, a ne i njegov nositelj, za razliku od određenoga pridjeva koji u prvi plan ističe nositelja toga svojstva, tj. kojim se uvijek profilira neki konkretan izvanjezični entitet, jasno je zašto pridjev u neodređenom obliku nije pogodan kandidat za funkciju rečeničnoga subjekta. Određenim se pak oblikom ne profiliraju samo svojstva već i njihovi nositelji, koji su po svojstvu označenom pridjevom već poznati sudionicima komunikacijskoga konteksta, pa su time i vrlo visoko smješteni na ljestvici određenosti, što ih, dakako, čini "potencijalno subjektnima".

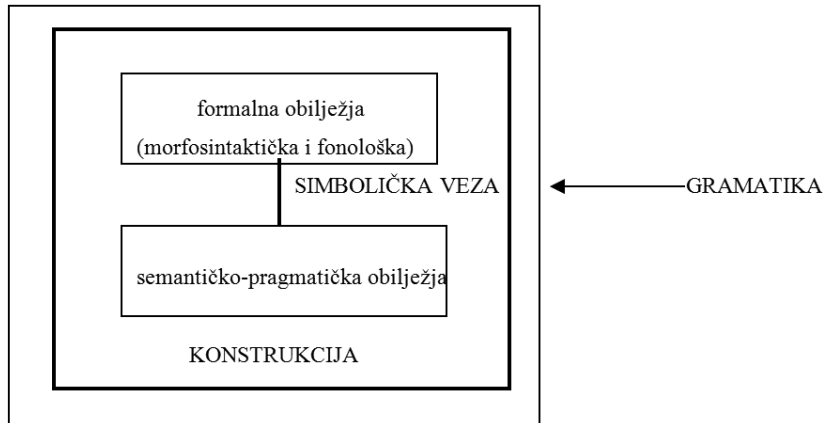
rativne gramatike, a s druge strane naglasila puno tješnja veza među opisnim razinama i pravilima kojima se one povezuju. Iako se ta dva naziva u lingvističkoj literaturi vrlo često smatraju aproksimativno sinonimima te se paralelno upotrebljavaju kao karakteristika u prvom redu generativnoga modela⁹, smatramo da značenjska razlika između njih nije baš tako zanemariva. I u jednom i u drugom nazivu naglasak je na dijelovima neke cjeline, no dok naziv komponencijalni model ističe samo komponente odnosno dijelove koji mogu funkcionirati i samostalno, izvan te cjeline, kod kompozicije je funkcija dijelova determinirana cjelinom odnosno izvan nje dijelovi gube funkciju. Tako recimo pojedinačni vagoni ne mogu vršiti svoju funkciju izvan vučne kompozicije, tj. ostalih vagona i lokomotive kao što ni pojedinačne note ne znače ništa izvan konteksta ostalih nota s kojima zajedno čine skladbu. S druge strane, duhan i papir su primjerice komponente cigarete, no oni mogu imati i druge funkcije izvan te cjeline. Razlika, naravno, nije osobito velika, ali nam se u ovom kontekstu čini primjerenom kako bi se naglasio veći stupanj veze među razinama gramatičkoga opisa te njihove međusobne uvjetovanosti i prožimanja kod modela tradicijskoga funkcionalizma. U tom smislu, razlike između generativnoga, tradicijskofunkcionalističkoga i konstrukcijskoga pristupa, razlike u načinu prikaza strukture te načinu organiziranja odnosa među strukturama kao dvama najvažnijim aspektima svake gramatičke teorije, prikazane su na sl. 2, a debljim linijama označeni su naglašeni aspekti gramatičke analize u pojedinim pristupima.

a) komponencijalni generativni model b) tradicijskofunkcionalistički kompozicijski model

⁹ Croft i Cruse (2004) primjerice upotrebljavaju naziv komponencijalni model, dok Nuyts (2008) govori o kompozicijskom modelu.

c) konstrukcijski model

Slika 2: Poimanje gramatike u generativnom, tradicijskofunkcionalističkom i konstrukcijskom modelu

Sve u svemu, konstrukcijske gramatike i tradicijski funkcionalizam načelno su kompatibilni pristupi u opreci prema formalnim pristupima, a manje se razlike među njima očituju u tome koji su aspekti odnosa sintakse, semantike i pragmatike u prvom planu — je li to konstrukcija kao rezultat kognitivnih procesa ili pravila koja dovode do tog rezultata, što ističe i J. Nuyts nazivajući to razlikom u »procesualno orijentiranom pristupu«, imanentnom tradicijskom funkcionalizmu, nasuprot »gramatičkom modelu uzorka« kod konstrukcijskih gramatika.

»In some version of the two model types, they are probably basically compatible, and the difference between them is entirely a matter of the perspective they adopt, or the dimension of linguistic cognition which they highlight or on which they focus: the construction approach predominantly focuses on what the 'output' of cognitive operations looks like, the process approach focuses more on what a speaker ('s mental grammar) does in order to produce this output.« (Nuyts 2008:105)

Konstrukcijske gramatike dakle polaze od temeljne pretpostavke da interpretativna vrijednost konstrukcije u cjelini nije rezultat ni, s jedne strane, općih sintaktičkih pravila koja djeluju na različitim nižim, fraznim, razinama i njihove interakcije kao u generativnoj gramatici, ali ni, s druge strane, odvojenih razina gramatičkoga opisa, sintaktičke, semantičke i pragmatičke, među kojima se veza uspostavlja pravilima povezivanja kao u tradicijskofunkcionalističkom kompozicijskom modelu. Za konstrukcijske je gramatike puno važnija negacija prve, komponencijalne, pretpostavke, one generativne gramatike, koja nužno vodi prema zaključku da

konstrukcija kao cjelina nema nikakvu važnost u gramatici jer je ona rezultat suodnosa različitih bilo općih bilo jezičnospecifičnih pravila (načela i parametara) dovoljnih da bi se objasnio nastanak većih struktura, a time i njihova vrijednost koja proizlazi iz načelnoga stava, tzv. fregeovog načela¹⁰, da je vrijednost cjeline rezultat zbroja vrijednosti njezinih dijelova. Također, svaka arbitrarnost, nepredvidivost, nekomponencijalnost ili idiosinkratičnost koja ne podliježe usustavljanju sintaktičkim pravilima, u generativnoj se gramatici¹¹ pripisuje isključivo leksičkim jedinicama čije informacije onda prožimaju sintaktičku, fonološku (PF) i semantičku (LF) sastavnicu¹² (sl. 3a), uključujući, posredno, i morfološke i stilističke aspekte, što Chomsky u svom minimalističkom programu i izriječkom navodi:

»A person who has a language has access to detailed information about words of the language. Any theory of language must reflect this fact; thus, any theory of language must include some sort of lexicon, the repository of all (idiosyncratic) properties of particular lexical items. These properties include a representation of phonological form of each item, a specification of its syntactic category, and its semantic characteristics.« (Chomsky 1995:30)

te kasnije i detaljnije pojašnjava u kontekstu sagledavanja leksičkih jedinica u odnosu na načela univerzalne gramatike i na jezičnospecifične parametre.

»I understand the lexicon in a rather traditional sense: as a list of “exceptions”, whatever does not follow from general principles. These principles fall into two categories: those of UG, and those of a specific language. The latter covers aspects of phonology and morphology, choice of parametric options, and whatever else may enter into language variation. Assume further that the lexicon provides an “optimal coding” of such idiosyncrasies.« (Chomsky 1995:235)

No treba istaknuti da pripisivanje nekomponencijalnosti isključivo leksičkim jedinicama kao jedinim fiksnim jezičnim elementima nije odlika samo generativne gramatike. Takav model odnosno odvajanje leksika i gramatike nasljeđuju i svi tradicijskofunkcionalistički pristupi, osim Hallidaya (1985, 1994), te, kao posljedica toga, pojam konstrukcije nije od osobi-

¹⁰ Fregeovo načelo u pravilu se vezuje uz semantičke aspekte jezika, no ovdje se upotrebljava u širem, sintaktičko-semantičkom, značenju, primarno kako bi se istaknula razlika prema *gestaltistički* utemeljenim konstrukcijskim pristupima u kojima se konstrukcija promatra kao temeljna, polazišna sintaktičko-semantička jedinica.

¹¹ Ovdje se referira na kasnije razvojne faze — teoriju načela i parametara (Chomsky 1981) te minimalistički program (Chomsky 1993, 1995).

¹² Semantička se sastavnica u kasnijim razvojnim fazama generativne gramatike (teoriji načela i parametara te minimalističkom programu) naziva logičkom formom (LF).

te važnosti ni u procesualno orijentiranim funkcionalnim gramatikama jer u središtu njihova zanimanja nije rezultat kognitivnih procesa nego “put” koji do toga rezultata vodi. To je i glavni razlog zbog kojega Croft (2001) i Croft i Cruse (2004), kritizirajući komponencijalni model i oprimjerujući ga generativnom gramatikom, implicitno u komponencijalne modele svrstavaju i tradicijski funkcionalizam. Taj je stav teško prihvatljiv, a zbog već navedenih puno brojnijih sličnosti nego razlika između tih dvaju pristupa, u prvom redu zbog prioriteta koji funkcionalne gramatike daju semantičko-pragmatičkim čimbenicima, negacije autonomije gramatike te puno čvršćom vezom koja se uspostavlja među razinama jezičnoga opisa pomoću pravila koja nisu tako strogo izolirana i razinski specificirana kao što je slučaj u modularnom pristupu generativne gramatike.

2.2 O konstrukcijskim gramatikama

Iz dosadašnje analize vidjelo se da su nazivom konstrukcijske gramatike objedinjeni kognitivnolingvistički pristupi gramatici te da oni zajedno s tradicijskim funkcionalizmom, tzv. funkcionalnim gramatikama s kojima su umnogome kompatibilni, tvore idejnu i kategorijalnu opoziciju generativnoj gramatici. Razlike među njima, vidjelo se, više su stvar perspektive gledanja na gramatičke fenomene. Stoga se može reći da je prebacivanje težišta analize s dijelova na cjelinu, kao temeljne i načelne razlike u odnosu na tradicijski funkcionalizam, te pristup gramatičkim pravilima kao konstrukciji imanentnim principima umjesto njihova shvaćanja kao skupova koji zasebno djeluju unutar određene komponente ili modula gramatike, kao kategorijalne razlike prema generativnoj gramatici, osnovna motivacija naziva konstrukcijske gramatike. Nastanak i razvoj konstrukcijskih gramatika motiviran je proučavanjem idiomatskih¹³, odnosno frazeoloških, konstrukcija (Fillmore, Kay i O'Connor 1988)¹⁴ koje su poslužile kao najbolji protuprimjer već spomenutim sintaktičkim modelima, u prvom redu generativnom, koji polaze od pretpostavke da se sintaktička i semantička svojstva gramatičkih konstrukcija mogu predvidjeti iz općih

¹³ O proučavanju idiomatskih izraza kao temelja nastanka konstrukcijskih pristupa u kognitivnoj lingvistici vrlo opširno raspravljaju Croft i Cruse (2004:225–257).

¹⁴ Kada se govori o prvim studijama iz koje su poslužile kao temelj i motivacija današnjim konstrukcijskim modelima, nezaobilazna je i Lakoffova (1987:462–585) rasprava o engleskim *there*-konstrukcijama, tim više što je i A. Goldberg, danas jedna od vodećih teoretičarki u okviru konstrukcijskih pristupa, bila njegova studentica i doktorandica te je Lakoffov utjecaj možda i od presudne važnosti u formiranju njezine teorijske misli.

pravila imanentnih sintaktičkoj odnosno semantičkoj komponenti gramatike ili iz općih pravila povezivanja koja se primjenjuju kako bi se uspostavila veza među neovisnim komponentama. Iz toga slijedi da težište analize u okvirima konstrukcijskih modela mora biti prebačeno s općih pravila koja povezuju dijelove konstrukcije na konstrukciju u cjelini, tj. redukcionistički model, po kojemu se konstrukcija kao cjelina ili veći dijelovi konstrukcije izvode iz manjih, nedjeljivih, jedinica, tzv. sintaktičkih i semantičkih primitiva, mora biti zamijenjen neredukcionističkim u kojemu je polazište analize konstrukcija kao cjelina te čija sintaktičko-semantička svojstva nisu izvodiva ni predviđiva iz svojstava njezinih dijelova ili, pak, strogo definiran komponentijalni model barem mora biti preformuliran tako da je značenje konstrukcija rezultat integracije široko shvaćenog značenja leksičkih jedinica u značenja konstrukcija. Primjena takvoga principa konstrukcijske konzistentnosti na idiomatske izraze omogućit će onda i uspostavljanje važnih generalizacija i kada je riječ o regularnim i neutralnim jezičnim konstrukcijama.

Na tom gledištu utemeljena je i sama definicija konstrukcije u jednom od najpoznatijih konstrukcijskih modela, onom A. Goldberg (1995):

»A construction is posited in the grammar if and only if something about its form, meaning, or use is not strictly predictable from other aspects of the grammar, including previously established constructions.« (Goldberg 1995:13)¹⁵

Konstrukcijske gramatike snažno su, također, motivirane i Fillmoreovim studijama (1968, 1977a) o dubinskim padežima u kojima on među prvim¹⁶ problematizira pitanje odnosa sintakse i semantičkih (tematskih) uloga, kako će se one kasnije nazivati, te njegovim studijama o *semantici okvira*¹⁷ (engl. *frame semantics*) (1975, 1977b, 1982, 1985) u kojima je znače-

¹⁵ U literaturi je jedan od najčešće navođenih primjera koji potkrepljuje tako definiranu gramatičku konstrukciju primjer A. Goldberg (1995:29) *Sam sneezed the napkin off the table* u kojem konstrukcija kao cjelina omogućuje prijelaznost glagola *to sneeze*. Više će riječi o tim pitanjima biti u nastavku rada.

¹⁶ Iako je Fillmoreova studija puno poznatija, tom se problematikom puno detaljnije od njege u suvremenoj lingvistici prvi bavio Gruber (1965) u svojoj disertaciji, koji je također ostavio velik trag kako u generativnoj gramatici tako i u funkcionalnim pristupima.

¹⁷ Fillmoreova *semantika okvira* opće je prihvaćena u kognitivnoj lingvistici, kako u gramatičkim modelima tako i u studijama koje se bave leksičkom semantikom, no nazivlje se poprilično razlikuje. Tako npr. Langacker (1987) Fillmoreove *okvire* raščlanjuje na *bazu*, *domenu* i *matricu domena*, Taylor (1995) *okvirima* naziva *mrežu domena*, što bi odgovaralo Langackerovoj *matrici domena*, Taylor (2002) upotrebljava naziv *domena*, Lakoff (1987) uvodi naziv *idealizirani kognitivni model* (engl. *Idealized Cognitive Model* ili ICM), a *prizorima* bi, s druge strane, možda najbolje odgovarao pojam *predodž-*

nje definirano u odnosu na prožimanje i dijalektiku *prizora* (engl. *scenes*) i *okvira* (engl. *frames*), dijalektiku koja uključuje širok spektar kulturoloških i iskustvenih značenjskih aspekata. Posebno se to u konstrukcijskim gramatikama odnosi na glagole koji se pojavljuju u određenim konstrukcijama. Mnogo je primjera u kojima temeljni, a često se nazivaju i sintaktički relevantni, aspekti značenja glagola nisu dovoljni za punu interpretaciju značenja konstrukcije, kao ni njezine argumentne strukture, već je potrebna aktivacija široko shvaćenog i kulturološki uvjetovanog konceptualnog ustrojstva glagola.¹⁸

Prema Langackeru može se govoriti o dvanaest temeljnih obilježja konstrukcijskih gramatika (2005:102), koja ih i ujedinjuju u zajednički teorijski model:

1. konstrukcije su (prije nego pravila) primarni predmet opisa
2. konstrukcijske su gramatike jednorazinske teorije
3. leksik i gramatika nisu različite komponente, već tvore kontinuum koji kao rezultat ima konstrukciju u cjelini odnosno leksik i gramatika tvore kontinuum konstrukcija
4. konstrukcije su spoj forme i značenja odnosno simboličke strukture
5. semantika i pragmatika nisu odvojene opisne razine
6. konstrukcije su povezane u kategorizacijsko-taksonomske mreže
7. gramatička pravila i modeli imaju oblik konstrukcija shematičnih u odnosu na svoje inačice
8. osim po stupnju shematičnosti/specifičnosti, varijante određenih konstrukcija ni po čemu se ne razlikuju od tipova čiji su ostvaraji
9. jezično znanje obuhvaća velik broj konstrukcija, od kojih je dobar dio idiosinkratičan u odnosu na neutralne gramatičke modele
10. model gramatičkoga opisa koji je u stanju opisati idiosinkratične konstrukcije, u stanju je opisati i neutralne, regularne konstrukcijske modele, ali obratno ne vrijedi

bene sheme (engl. *image scheme*) koji se ustalio gotovo u svim kognitivnolingvističkim pristupima. O motivaciji naziva *prizori* i *okviri* te o Fillmoreovim terminološkim pretečama iz područja umjetne inteligencije i kognitivne psihologije vidi više u Žic Fuchs (1991:44–45, 2009:89–91) te Taylor (1995:87–90, 2002:203).

Mnogo je radova u kojima Fillmore razrađuje svoje postavke o *semantici okvira*, tako da su ovdje spomenuti samo neki. Što se tiče pionirskih radova u kojima je primijenjena semantika okvira u hrvatskoj lingvističkoj literaturi, svakako treba spomenuti Žic Fuchs (1991) gdje se analiza glagola kretanja u engleskom jeziku temelji upravo na široko shvaćenom i kulturološki uvjetovanom konceptualnom ustrojstvu glagola.

¹⁸ Više o važnosti Fillmoreove semantike okvira u kontekstu konstrukcijskih gramatičkih modela vidi u Goldberg (1995:25–31) i Goldberg (2010).

11. stupanj ovjerenosti konstrukcija rezultat je međudjelovanja različitih uvjeta
12. kompozicija konstrukcije proizlazi iz integracije.

U nastavku rasprave navedena će nam obilježja poslužiti kao okvir u analizi sličnosti i razlika među pojedinim konstrukcijskim pristupima. Neka su od njih, više ili manje, dosada već spominjana, a posebno ćemo se referirati na ona koja smatramo najvažnijima, tj. ona koja su po svojim temeljnim postavkama od kategorijalne važnosti za homogenizaciju konstrukcijskih teorijskih modela prema drugim gramatičkim teorijama. No, s druge strane, to su ujedno i obilježja koja se u pojedinim konstrukcijskim pristupima različito shvaćaju, ponekad čak u tolikoj mjeri da se pitanje iz naslova ovoga rada po našem sudu opravdano nameće. Stoga ćemo zbog očitih sličnosti, ali i zbog nemalih razlika među različitim konstrukcijskim modelima, konstrukcijske gramatike načelno podijeliti na

1. konstrukcijske gramatike u užem smislu (koje objedinjuju sve modele osim kognitivne gramatike) i
2. konstrukcijske gramatike u širem smislu (koje uključuju i kognitivnu gramatiku).

2.3. Simbolički i autonomistički pristup

Postavka koju u ovoj analizi svakako treba prvo spomenuti jest postavka o simboličkoj naravi jezičnih jedinica, a samim time i gramatike, koja na konstrukcije gleda kao na spoj značenja i forme, odnosno sparivanje sintaktičke i semantičke razine prema Goldberg (1995:51), sparivanje morfosintaktičke i semantičke strukture prema Croft (2001:62) ili sparivanje fonološkoga i semantičkoga pola u kognitivnoj gramatici (Langacker 1987:58).¹⁹ Na taj se način uspostavlja jasna i nedvosmislena razlika u odnosu na temeljnu generativističku postavku o autonomnosti gramatike (sintakse) koja stoga zaslužuje nešto detaljniju razradu.

Autonomija sintakse neosporan je i glavni postulat generativne gramatike od njezinih početaka do danas, a čija je narav i definicija posebno problematizirana u Chomsky (1977), a sažeta u Newmayer (1992:783, 1998:23) i u Croft (1995:494) kao *skup gramatičkih (sintaktičkih odnosno formalnih) osobina (gramatičkih primitiva) čija se kombinatorna načela ne oslanjaju ni na kakve izvanjezične čimbenike te se ne mogu izvesti iz bilo kakvih semantičkih ili pragmatičkih (diskursnih) kategorija.*

¹⁹ Treba još jedanput istaknuti da semantički dio u simboličkoj naravi konstrukcije u svim konstrukcijskim gramatikama uključuje i pragmatička, ali i suprasintaktička – diskursna – svojstva.

»*The autonomy of syntax* (AUTOSYN). Human cognition embodies a system whose primitive terms are nonsemantic and nondicourse-derived syntactic elements and whose principles of combination make no reference to system-external factors.« (Newmeyer 1998:23)

Također i prema Newmeyeru²⁰ (1998:28) i prema Croftu (1995:494) autonomija sintakse uključuje tri tijesno povezane, ali načelno neovisne, teze:

1. tezu o arbitrarnosti sintakse
2. tezu o sustavnosti tih arbitrarnih elemenata i
3. tezu o neovisnosti tog sustava.

Arbitrarnost sintaktičkih elemenata odnosi se na nemogućnost njihove zamjene te zamjene pravila po kojima se oni kombiniraju bilo kakvim semantičkim ili pragmatičkim elementima odnosno semantičkim ili pragmatičkim pravilima, a da se istovremeno zadrži isti stupanj predvidljivost gramatike kakav omogućuju sintaktička pravila. Ta, pak, predvidljivost rezultira regularnošću sintaktičkih obrazaca koji tvore gramatički sustav koji je opet neovisan o bilo kakvim čimbenicima izvan njega samoga te počiva samo na pravilima i odnosima koji vladaju među njegovim unutarnjim elementima. Generativna gramatika prihvaća i zastupa sve tri teze koje tvore postulat o autonomiji sintakse, dok se funkcionalni pristupi u tome bitno razlikuju. Niti jedan od navedenih funkcionalnih pravaca ne prihvaća sve tri teze, ali isto tako niti jedan ne odbija sve tri.²¹ Takav je pristup moguć jer sintaksa se može primjerice smatrati arbitrarnom i sustavnom, a ujedno ne i sustavom neovisnim o izvanjezičnim čimbenicima, kao što je recimo u slučajevima kada se sintaktička pravila prožimaju sa semantičkim ili pragmatičkim pravilima. Također arbitrarnost ne mora uključivati ni sustavnost jer je načelno moguće da sintaksa bude arbitrarna, no da se ta arbitrarnost ne ostvaruje nužno u sustavu, već da je riječ o skupu arbitrarnih elemenata među kojima ne postoje pravilnosti iako, naravno, svi oni koji prihvaćaju arbitrarnost ujedno prihvaćaju i sustavnost jer je to čisto teorijska mogućnost.

No i Croft (1995), a Newmeyer (1983, 1992, 1998) posebno, svjesno ili

²⁰ Newmeyerova (1998:1–165) opširna analiza problema autonomije sintakse u formalnim i funkcionalnim pristupima uključuje još dvije vrste autonomije o kojima se ovdje neće detaljnije govoriti, a koje se nadovezuju na autonomiju sintakse i s njom zapravo tvore svojevrsan "paket" autonomističkoga razmišljanja. To su još *autonomija gramatike*, kao općenitija verzija autonomije sintakse koja cjelokupnom gramatičkom znanju pristupa kao zasebnom i neovisnom kognitivnom sustavu odvojenom od drugih ljudskih kognitivnih sustava, te *autonomija jezičnoga znanja* koja zastupa tezu o neovisnosti jezičnoga znanja o elementima jezične uporabe.

²¹ Detaljnije o tome koji funkcionalni pristup prihvaća koju od tri podteze autonomije sintakse i na koji način vidi u Croft (1995).

nesvjesno, prave jednu vrlo ozbiljnu analitičku pogrešku slabo ili nikako ne razlikujući dvije vrste autonomije: “slabu” i “jaku” autonomiju. Tako oni kroz gore navedenu definiciju autonomiji sintakse pristupaju kao svojevrsnoj mješavini “slabe” i “jake” autonomije (iako je definicija puno bliža “jakoj” autonomiji), a primjerima koje navode dokazuju isključivo “slabu” autonomiju. “Slaba” autonomija (usp. Langacker 2005:103–104, 2008:6) odnosi se na činjenicu da se formalna struktura jezika ne može u potpunosti predvidjeti iz semantičkih i pragmatičkih čimbenika te da jednom oblikovana gramatika odrasloga pripadnika neke jezične zajednice, sastavljena od konvencionaliziranih strukturnih obrazaca, načelno nije više podložna promjenama,²² a i nije ju moguće pretvoriti u nekakav semantički ili pragmatički kodni algoritam. Tako definiranu autonomiju, sasvim prirodno, prihvaćaju svi funkcionalni pristupi (osim već spomenutog tzv. ekstremnog funkcionalizma predstavljenog u Garcia (1979) i Diver (1995) koji među ozbiljnim gramatičkim školama nema velikoga odjeka). S druge strane “jaka” autonomija pretpostavlja da sintaksa predstavlja zasebnu jezičnoopisnu razinu odvojenu i od semantike i od pragmatike, a čiji opis zahtijeva skup nedjeljivih gramatičkih primitiva strukturiranih po urođenim načelima i parametrima, neovisno o bilo kakvim izvanjezičnim čimbenicima. Tako, pak, definiranu autonomiju ne prihvaća nijedna funkcionalna škola. Nadalje, treba također razlikovati pojmove *izvodivosti* forme iz značenja ili komunikacijskih faktora od motiviranosti značenjem. Teza o “jakoj” autonomiji ta dva pojma vrlo slabo razlikuje. Izvodivost, kako je već rečeno, razumijeva mogućnost potpune derivacije sintaktičkih struktura iz semantičkih i pragmatičkih čimbenika, dok motiviranost znači dopuštanje većega ili manjega utjecaja semantičko-pragmatičkih čimbenika na formu odnosno motiviranost signalizira “oslabljenu” izvodivost. Djelomično bi se moglo složiti s Newmeyerom (1998:153–164) kada, u više navrata citirajući Chomskog, raspravlja o tome da generativna gramatika nikada nije u potpunosti negirala mogućnost utjecaja određenih izvanjezičnih čimbenika na formu, doduše malobrojnih, a u prvom redu ikoničnosti, no samo u onim malobrojnim slučajevima gdje je to kristalno jasno vidljivo i nezaobilazno. Drugim riječima tamo gdje se izvanjezični čimbenici mogu bez problema formalizirati i uklopiti u metodološki provjerljivu gramatičku teoriju (npr. Chomsky 1973, Chomsky i Lasnik 1977). S druge strane tamo gdje to nije moguće, a u većini slučajeva nije, o tome ne tre-

²² Kažemo načelno jer postoje vrlo ozbiljne sociolingvističke studije (npr. Weinreich, Labov i Herzog 1968, Labov 1972) koje govore o različitim društvenim i komunikacijskim, jednom riječju izvansistemskim, čimbenicima koji utječu na promjene gramatičkih obrazaca i kod odraslih govornika te tako, barem u nekim segmentima, dovode u pitanje i “slabu” autonomiju.

ba raspravljati sve dok se ne iznađu precizni metodološki mehanizmi koji ma će se to dokazati. Zbog toga Chomsky (1980:214–215) i kaže da je trenutno vrlo teško vjerovati kako bi se mogli iznaći opći principi kognitivne strukture koji bi svojom preciznošću (čitaj znanstvenošću) bili konkurentni njegovu eksplicitnom modelu opisa sintaktičke strukture i iz kojih bi bilo moguće deducirati svojstva “mentalnih organa” kakav je jezična sposobnost. To je jedno, a čak da se takvi principi i pronađu, generativni gramatičari ne vide na koji bi način to utjecalo na autonomiju sintakse i upravo u tome griješe jer definirajući i misleći na “jaku” autonomiju oprimjeruju ništa drugo nego “slabu” autonomiju. U smislu takve argumentacije, među brojnim primjerima kojima F. Newmeyer u svojim raspravama pokušava dokazati autonomiju sintakse, vrlo je zanimljiva i metaforička paralela koju povlači između gramatike i ljudskih organa, pa ćemo te odlomke citirati u nešto dužem obliku jer su od presudne važnosti za razumijevanje pogleda na autonomiju sintakse kako u okvirima generativne gramatike tako i u funkcionalnim pristupima.

»But AUTOSYN entails that a grammar is made up of ‘uninterpreted symbols’ only in the sense that it has a purely internal logic of combination. Clearly, that symbolic system is ‘interpreted’...by the other systems involved in thought and communication. Consider an analogy with our bodily organs. Each organ has a characteristic function or set of functions. *Yet this fact does not challenge the profitabillity of describing the cellular, molecular or submolecular processes implicated in the functioning of our organs in terms of their systematic formal properties abstracted away from their specific functions* (istaknuli B.B. i G.T.F.)« (Newmeyer 1998:36). »But livers can surely ‘be affected by external changes’. A bout of heavy drinking might raise my SGOT levels to the danger point. My liver’s structure has thereby changed, though it has hardly ceased to be a self-contained system in the relevant respect. *Surely the ‘simplest representation’ of the structure of my liver would not refer to the forces that caused the structural changes (though, obviously, they would be relevant to an explanation of why those changes came about).* [istaknuli B.B. i G.T.F.]« (Newmeyer 1998:162). »And no generative grammarian has ever denied ‘that many (not necessarily all) aspects of natural language syntax [might] be dependent in at least some way on the thoughts expressed’...While one might equally speculate that conceptualization is to some degree constrained by grammar, *the idea that syntax has been shaped in part by conceptual constraints is fully compatible with AUTOSYN* [istaknuli B.B. i G.T.F.]. There is an ‘assumption’ underlying autonomy, however. *That is that it is possible to describe the formal elements of language and their interrelationships independently of their semantic or pragmatic properties. But virtually everybody agrees that it is possible. The question of AUTOSYN revolves around whether it is desirable to do so. Most functionalists would argue that it is not de-*

sirable; most generativists would argue that it is. (istaknuli B.B. i G.T.F.)« (Newmeyer 1998:36)

Kao što se vidi, svi gore navedeni argumenti brane tezu o "slaboj" autonomiji sintakse koja je neosporna i koju ne osporavaju ni funkcionalni pristupi. Naime potpuno je jasno da se u trenutku kada određena konstrukcija postane konvencionalizirana u određenoj jezičnoj zajednici njezina struktura uvijek može promatrati prvo, neovisno o bilo kojem semantičkom ili pragmatičkom njezinu aspektu i drugo, neovisno o izvanjezičnim čimbenicima koji su do njezina sastava doveli, što je i u jednom i u drugom slučaju stvar opredjeljenja i perspektive lingvista. Pravo je i temeljno pitanje je li to i jedina svrha gramatičkoga opisa ili je svrha u tome da se, naravno uz opis sintaktičko-semantičko-pragmatičkih svojstava konstrukcije kao konvencionalizirane jezične jedinice, istraži i zašto je određena konstrukcija baš takva kakva jest na raspolaganju govornicima nekoga jezika, a to *zašto* sasvim će sigurno dovesti do uporabe i značenja kao generatora jezične forme te je to ujedno i jedini put koji vodi osporavanju teze o "jakoj" autonomiji. Isto je tako potpuno jasno da se u trenutku kada nastupi konvencionaliziranost, veza konstrukcije s motivacijskim čimbenicima (semantičkim i pragmatičkim) koji su do nje doveli "raskida" u smislu da govornici u komunikacijskom procesu te veze više nisu svjesni. Ako tako postavimo stvari, onda je i arbitrarnost kao podteza autonomije sintakse sasvim opravdana i na mjestu. Međutim arbitrarnost toga tipa nešto je sasvim drugo od arbitrarnosti u procesu nastanka gramatičkih konstrukcija. Ukoliko bi potonja arbitrarnost bila dokazana, u tom bi se slučaju, i samo u tom slučaju, ona onda mogla smatrati podtezom "jake" autonomije, a ovako, kako ju objašnjavaju Croft i Newmeyer, ona podržava jedino "slabu" autonomiju.

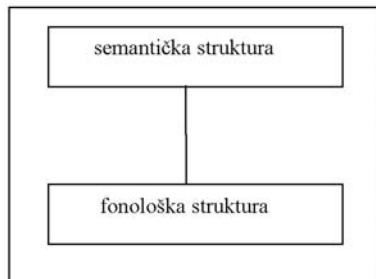
Također, nikako se ne možemo složiti ni s Newmeyerovim zadnje citiranim riječima da se pravo pitanje autonomije sintakse kreće oko toga je li poželjno ili ne analizirati formalne elemente jezika izolirano od njihovih semantičkih i pragmatičkih svojstava. Oko toga se generativci i funkcionalisti nikada neće složiti, no čak i da se slože, to opet neće ni u čemu pridonijeti rješenju problema autonomije. "Slaba" autonomija opet će ostati neosporna činjenica, a teza o "jakoj" autonomiji, iako samo hipotetička, ostat će netaknuta.

Dakle teza konstrukcijskih gramatika o simboličkoj naravi gramatike do sada je sasvim sigurno najjača teorijska opozicija s jedne strane tezi o "jakoj" autonomiji u generativnom pristupu, a s druge strane i tradicijskom funkcionalizmu koji puno strože odvaja razine gramatičkoga opisa, u prvi plan stavljajući pravila koja povezuju sintaktičku, semantičku i pragmatičku razinu.

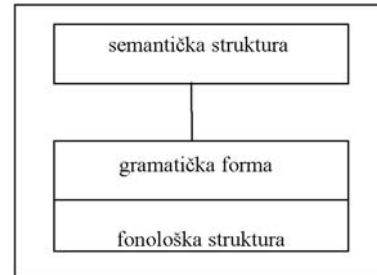
2.3.1. O simboličkom pristupu u konstrukcijskim modelima

No upravo u premisi o simboličkoj naravi jezičnih jedinica leži i jedna od najbitnijih razlika između kognitivne gramatike i ostalih, užekonstrukcijskih gramatika te je to svakako jedan od najvažnijih razloga zbog kojih se kognitivna gramatika može smatrati konstrukcijskom tek u širem smislu. Kognitivna gramatika na spoj značenja i forme gleda isključivo kao na spoj fonološke i semantičke strukture, točnije fonološkog i semantičkog pola, dok užekonstrukcijske gramatike govoreći o formi u prvom redu misle na sintaktičku strukturu. Dakle u kognitivnoj se gramatici gramatička forma izvodi iz dvaju temeljnih odnosa u jeziku, iz dviju neovisnih domena ljudskoga iskustva – konceptualizacije i zvuka, dok užekonstrukcijske gramatike u formalnoj strukturi razlikuju još i gramatičku formu kao zasebnu razinu (sl. 1).²³

a) kognitivna gramatika

b) konstrukcijske gramatike u užem smislu

Slika 3: Razlike u shvaćanju simboličke naravi jezika u kognitivnoj gramatici i konstrukcijskim gramatikama prema Langacker (2005:105)

U tom je smislu Langackerova kritika upućena konstrukcijskim gramatičarima (u prvom redu A. Goldberg i W. Croftu) po mišljenju autora ovoga rada sasvim opravdana:

»Let me emphasize that reducing grammar to something more fundamental is not the same as eliminating grammar or claiming that it does not exist. It does exist. Children have to learn it, and linguists have to describe it. Instead, saying that grammar reduces to something more fundamental — particular configurations of semantic structures, phonological structures, and symbolic link between them — is comparable to saying that water reduces to a particular configuration of hydrogen and oxygen atoms. Rec-

²³ Slika 1b odnosi se u prvom redu na užekonstrukcijske modele A. Goldberg (1995) i W. Crofta (2001) koji se donekle razlikuju od Kay-Fillmoreove (1999) konstrukcijske gramatike u kojoj simboličku strukturu čine samo sintaktička i semantička obilježja (engl. *features*), što je njihov terminološki ekvivalent nazivima razine, strukture i polovi u već spomenutim konstrukcijskim modelima. Njihov konstrukcijski model prepoznaje i fonološka obilježja, ali ona nisu dio simboličke strukture.

ognizing the nature and structure of water, that it is not elemental but describable in terms of something more basic, is quite different from claiming its non-existence...semantic and phonological structures instantiate two independently existing domains of human experience-conceptualization and sound. There is no language-independent domain of grammar. It is therefore quite natural that grammar should be reducible to schematized configurations of elements drawn from those other domains.« (Langacker 2005:105–106)

Po svođenju (reduciranju) gramatike na temeljne jedinice — fonološke, semantičke i simboličke veze među njima, kognitivna gramatika bez sumnje predstavlja najradikalniji odmak od tradicijskih gramatičkih modela, u prvom redu generativnoga, ali i od užekonstrukcijskih, polazeći od pretpostavke da gramatika jest simbolička struktura nasuprot užekonstrukcijskom polazištu da gramatika simbolizira semantičku strukturu, polazištu koje je u prvom redu motivirano potenciranjem idiomatskih konstrukcija koje ipak u odnosu na regularne, neobilježene, konstrukcije čine veliku manjinu. U čvrstoj vezi s takvim pristupom jest i kategorijalni odmak u poimanju sintaktičkih kategorija i vrsta riječi, što je jedna od najbitnijih razlika prema drugim gramatičkim modelima, pa tako i užekonstrukcijskim. Naime činjenica da se gramatici pristupa kao rezultatu simboličke veze između semantičkih i fonoloških jedinica, takvo reduciranje ovisi u prvom redu o semantičkoj definiciji gramatičkih kategorija, pa kognitivna gramatika i sintaktičke kategorije subjekta i objekta te vrste riječi definira semantički odnosno bolje rečeno konceptualnosemantički — subjekt kao kao lik prvoga plana ili trajektor (engl. *primary clausal figure*, *trajector*), a objekt kao — lik drugoga plana (engl. *secondary clausal figure*) ili orijentir (engl. *landmark*) o čemu će biti još riječi u 2.4. Kao i sintaktičke kategorije, i vrste riječi svode se na visokoapstraktne shematične odnosno invarijantne konceptualnosemantičke definicije koje ne pokrivaju samo prototipove²⁴, a utemeljene su na univerzalnim ljudskim mentalnim aktivnostima: imenice se primjerice definiraju kao nominalni profili, omeđene regije u nekoj domeni ili jednostavno [STVARI]; glagoli kao [PROCESI] koji podliježu sekvencijskom skeniranju koje obavezno profilira vremensku domenu,

²⁴ Croftova radikalna konstrukcijska gramatika (2001) i kognitivna gramatika slažu se da su vrste riječi univerzalne kategorije s konceptualnim temeljima, ali se ne slažu u stupnju invarijantnosti njihova definiranja jer se Croft zadržava na konceptualnim arhetipovima primjenjivima uglavnom na prototipne slučajeve. Određena paralela između tih dviju teorija mogla bi se povući i u pristupu sintaktičkim kategorijama tipa glave, adjunkta, argumenta itd. koje se u radikalnoj konstrukcijskoj gramatici također definiraju semantički (doduše metodološki drukčije nego u kognitivnoj gramatici), a na temelju prioriteta *gestaltističkih* simboličkih odnosa konstrukcije kao cjeline u kojoj gramatičke relacije, kako je već istaknuto, simboliziraju semantičku strukturu.

a recimo prijedlozi, prilozi i pridjevi definiraju se kao skupno promatranje ne vremenske relacijske predikacije koje ne uključuju profilaciju²⁵ vremenske domene. Takve definicije ne postoje ni u jednoj drugoj konstrukcijskoj gramatici gdje se upotrebljava tradicijsko nazivlje (subjekt, objekt, NP, V, sintaktičke kategorije, sintaktičke funkcije itd.²⁶). U tom smislu kognitivna gramatika predstavlja teoriju koja je napravila najveći odmak od već spomenutih redukcionističkih gramatičkih modela (generativnih, ali i tradicijskofunkcionalističkih) po kojima se konstrukcija ili njezini dijelovi izvode primjenom općih pravila iz nedjeljivih sintaktičkih i semantičkih primitiva. U cjelini gledajući, sve su konstrukcijske gramatike, a budući da u središte stavljaju konstrukciju kao cjelinu, neredukcionistički modeli kada se suprotstave komponencijalno-kompozicijskim modelima u kojima konstrukcija nije od osobite važnosti, no po tom se kriteriju međusobno također razlikuju. Kako je rečeno, unutar konstrukcijskih pristupa kognitivna gramatika napravila je najveći odmak od redukcionizma te su u odnosu na nju svi ostali modeli donekle redukcionistički. Redukcionističkom je modelu najbliža Fillmore-Kayeveva (1993) i Kay-Fillmoreova (1999) *konstrukcijska gramatika* kod koje najviše dolazi do izražaja raščlanjivanje većih ili manjih konstrukcija (u prvom redu fraza) na liste sintaktičko-semantičkih primitiva u vidu minimalnih obilježja sa svojim vrijednostima što zajedno tvori tzv. *strukture obilježja* (engl. *feature structures*). *Konstrukcijska gramatika* A. Goldberg (1995) također je redukcionistička u smislu postavljanja primitivnih sintaktičkih relacija kao što su subjekt i objekt u analizi argumentne strukture konstrukcije neovisno o konstrukciji u kojoj se pojavljuju, ali je prema Croftu i Cruseu (2004:272) ujedno i neredukcionistička u dijelu u kojem se bavi tzv. aktantskim ili sudioničkim semantičkim ulogama²⁷ (engl. *participant roles*) koje proizlaze iz značenja pojedini-

²⁵ Kažemo profilaciju, jer i one uključuju domenu vremena kao jednu od temeljnih kognitivnih domena, ali za razliku od glagola, vrijeme kod njih nije uključeno u procesualnom smislu kao kod glagola, već samo u smislu smještenosti u vremenu.

²⁶ Da ne bude zabune, tradicijsko se nazivlje ponekad upotrebljava i u kognitivnoj gramatici, no isključivo zbog ekonomičnosti opisa, nikako kategorijalno.

²⁷ Aktantske uloge, koje se vezuju uz značenje pojedinačnoga glagola, treba strogo razlikovati od općenitijih tematskih, argumentnih odnosno konstrukcijskih uloga kao što su *agens*, *pacijens*, *doživljivač*, *efektor*, *mjesto* itd. koje su važne zbog svojih sintaktičkih implikacija i koje se vezuju uz konstrukciju u cjelini. Aktantske uloge svojevrstne su mikrouloge koje se izvode iz značenja pojedinačnoga glagola (npr. aktantske uloge glagola *pjevati* bile bi *pjevač* i *pjevano*, glagola *krasti* *kradljivac* i *ukradeno* i *žrtva* itd.) i njihov broj ne mora odgovarati broju argumentnih uloga koje su počesto tek konstrukcijski uvjetovane odnosno neke od njih u određenim slučajevima nisu određene značenjem samoga glagola, nego značenjem cijele konstrukcije. Prototipan je primjer takvoga odnosa među aktantskim i argumentnim ulogama recimo engl. glagol *to sneeze* koji je neprijelazan i ima samo jednu aktantsku ulogu (onoga koji kiše), no u kon-

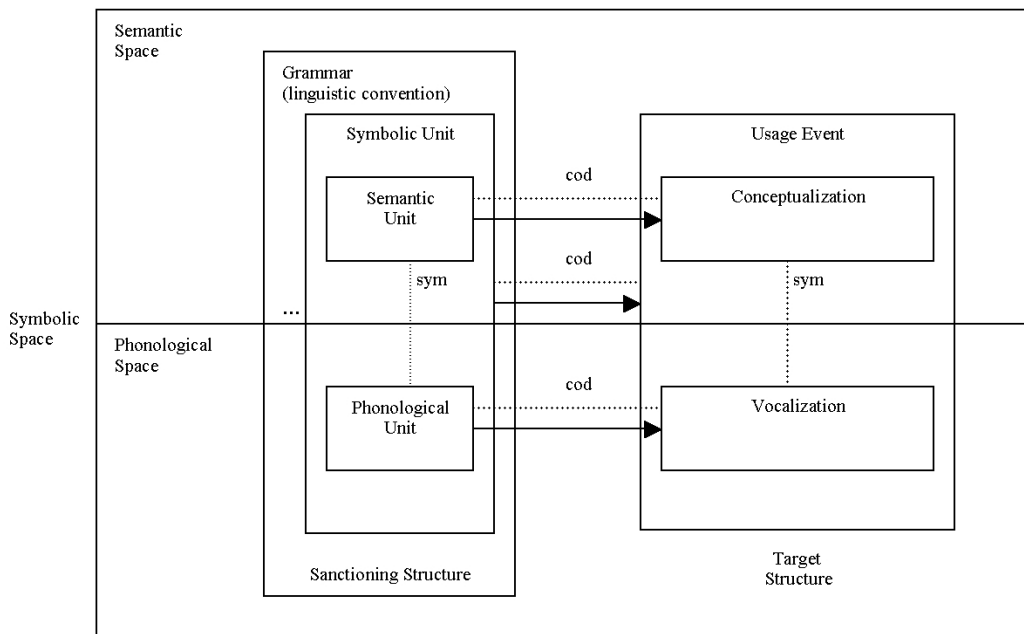
nih glagola i koje se izvode iz događajne strukture kao cjeline, a što omogućuju značenjski okviri glagola. Izrazito neredukcionista pristup odlikuje Croftovu (2001), inače tipološki orijentiranu, inačicu konstrukcijskoga pristupa, po čemu je teorija i dobila ime *radikalna konstrukcijska gramatika*, jer je konstrukcija polazište u definiranju sintaktičkih relacija i kategorija. Drugim riječima umjesto gramatičkih relacija tipa subjekta ili objekta ili gramatičkih kategorija tipa imenice ili glagola, a koji se u redukcionističkim modelima smatraju najmanjim i nedjeljivim jedinicama koje sudjeluju u oblikovanju konstrukcija kao jedinica višega reda, u radikalnoj konstrukcijskoj gramatici sintaktičkim se primitivima smatraju složene konstrukcije kao temeljne jedinice gramatike, čime se negira postojanje gramatičkih primitiva neovisno o konstrukciji u kojoj se pojavljuju. Stoga Croft (2001) gramatičkim relacijama uvijek pridružuje i konstrukcijsku notaciju, pa se, recimo, subjekt neprijelaznoga glagola naziva neprijelaznim subjektom notacije IntrSbj, a subjekt prijelaznoga glagola prijelaznim subjektom notacije TrSbj itd. Takav Croftov metodološki pristup motiviran je u prvom redu statusom pojedinih glagola koji mogu imati i prijelazno i neprijelazno značenje (npr. *pisati* u rečenici *On piše*, u kvalitativnom značenju *On se bavi pisanjem / On je pisac*, i prijelazno u rečenici *On piše zadaću*), a koji se u redukcionističkim modelima obično definiraju kao prijelazna ili neprijelazna uporaba glagola ili se te razlike pripisuju različitim značenjima glagola. U svakom slučaju, razlike toga tipa i u redukcionističkim se modelima objašnjavaju naglašavajući širi semantičko-sintaktički okvir, ali samo implicitno jer se govori o različitim značenjima nižih sintaktičkih jedinica uvjetovanih širim kontekstom. S druge strane Croft i eksplicitno polazi od prijelazne odnosno neprijelazne konstrukcije kao jedinice višega reda, pa se u njegovu modelu spomenuta razlika definira konstrukcijski: IntrSbj — IntrV / TrSbj — TrV — TrObj.

strukciji uzrokovanoga kretanja tipa *Sam sneezed the napkin of the table*, on postaje prijelazan te na razini konstrukcije postoje tri argumentne uloge: ne-voljnoga agensa ili uzročnika, što je doprinos samoga glagola, te mjesta (prema Goldberg (1995:54) uloge cilja s čime bismo se teško mogli složiti) i teme kao doprinosa konstrukcije. U tom smislu ne možemo se u potpunosti složiti s Croft-Cruseovom (2004:272) tvrdnjom da se neredukcionizam u konstrukcijskom modelu A. Goldberg (1995) očituje jedino preko uspostavljanja aktantskih uloga jer je on neredukcionista možda još i više kada je u pitanju uspostavljanje argumentnih uloga budući da je tada polazište konstrukcija u cjelini, dok je kod aktantskih uloga polazište samo glagol kao jedinica nižega reda. O odnosu između aktantskih i argumentnih uloga vidi više u Goldberg (1995:43–59).

2.3.2. Simbolički pristup u kognitivnoj gramatici

Gramatika je *strukturirani inventar konvencionaliziranih jezičnih jedinica*. Ta definicija podrazumijeva da je gramatika uređen sustav, a ne puki popis, tj. da su gramatičke kategorije određene međusobnim odnosima, a ne bilo kakvom autonomnom vrijednošću izvan te mreže odnosa, dok obilježje konvencionalnosti proizlazi iz naravi simboličkih jedinica od čijih se odnosa sastoji jezik te činjenice da je veza između njihova fonološkoga i semantičkoga pola, tj. fonološke jedinice i semantičke jedinice čijom kombinacijom nastaje simbolička jedinica, konvencionalna činjenica odnosno rezultat dogovora postignutog na razini jezične zajednice. *Fonološkim jedinicama* u kognitivnoj se gramatici nazivaju one jedinice koje se vokaliziraju. One su izgovorene u nekom jeziku, tj. materijalizirane, a mogu, naravno, biti i veće od samoga glasa (morfemi, riječi ili idiomatski izrazi). Da bi im se pripisao status jezične jedinice, bitno je da ih govornici proizvode automatski, bez napora i razmišljanja o njihovim sastavnim elementima i ustrojstvu. *Semantičkim jedinicama* smatraju se pak one jedinice koje se konceptualiziraju, tj. koje se, također kao gotova cjelina i bez razmišljanja o sastavnicama koje ih čine, ostvaruju u prostoru predodžbe. To su sadržaji koji su na temelju dogovora, tj. konvencionalno, povezani s fonološkim jedinicama.²⁸ *Simboličke jedinice* spoj su fonoloških i semantičkih jedinica. Budući da se leksik i gramatika međusobno ne odvajaju, već tvore kontinuum (vidi 2.5.), u kognitivnoj gramatici simboličke jedinice označavaju i leksičke i gramatičke strukture, a jedan od najjednostavnijih primjera simboličke jedinice jest morfem. Jednostavne simboličke jedinice integriraju se u složene jedinice, pa tako jezik sadrži opsežan inventar konvencionalnih jedinica većega ili manjega stupnja složenosti. Dakle sve jedinice gramatičke strukture simboličke su naravi i mogu se opisati kao konvencionalizirane veze fonoloških i semantičkih jedinica, tj. određenoga konvencionalnoga fonološkoga ustrojstva s istim takvim semantičkim ustrojstvom. Kako je već rečeno, navedeni polovi simboličkih jedinica ostvaruju se u *fonološkom i semantičkom prostoru*, koji predstavljaju potencijal za temeljne aspekte strukturiranja ljudske spoznaje. U skladu s takvim viđenjem, Langacker (1987) odnos fonološkoga i semantičkoga prostora, gramatike i samoga čina jezične uporabe prikazuje na sljedeći način:

²⁸ Poput fonoloških jedinica, i nove semantičke jedinice odnosno predodžbe prilikom usvajanja zahtijevaju kognitivni napor od onoga koji njima ovladava. Tako primjerice kada dijete pokušava po prvi put shvatiti što je *slon*, posebnu pozornost posvećuje njegovim pojedinim karakterističnim obilježjima, tj. velikoj surli, velikim ušima, težini itd. S druge strane, kada se koncept slona jednom usvoji i postane integrirana semantička jedinica, te se sastavnice automatski pojavljuju kao cjelina, a ne kao skup dijelova.

Slika 4

Odnos fonološkoga i semantičkoga prostora, gramatike i samoga čina jezične uporabe prema Langacker (1987:77)

Treći temeljni aspekt ljudske kognitivne organizacije – *bipolarni simbolički prostor* – definira se kao kombinacija (ili, preciznije rečeno, konfiguracija) fonološkoga i semantičkoga prostora. Simboličko gramatičko ustrojstvo može se dakle promatrati kao struktura nastala u simboličkom prostoru, koja se sastoji od semantičke strukture kao jednoga pola, fonološke strukture kao drugoga pola i poveznice koja ta dva pola čvrsto sjeđinjuje. Na gornjoj su slici poveznice između semantičkoga i fonološkoga pola prikazane okomitim isprekidanim crtama s oznakom *sym*, a takva mentalistička koncepcija jezičnih jedinica automatski nas, naravno, navodi na uočavanje analogije između Langackerovih pojmova *fonološka jedinica*, *semantička jedinica* i *simbolička jedinica* i njihovih strukturalističkih ekvivalenata *označitelj (izraz)*, *označenik (sadržaj)* i *jezični znak*.²⁹ Vodorav-

²⁹ Ipak je vrlo važno napomenuti da se u strukturalističkim metodološkim okvirima o *označitelju (izrazu)*, *označeniku (sadržaju)* i *jezičnom znaku* govori uglavnom u kontekstu leksičkih jedinica (u kontekstu fonoloških vidi npr. u Muljačić 1972:5), dok se analogni Langackerovi pojmovi *fonološka jedinica*, *semantička jedinica* i *simbolička jedinica* odnose na jedinice svih razina jezičnoga opisa. Te se razine, ponovimo, u metodološkim okvirima kognitivne gramatike ne odvajaju strogo, već samo arbitrarno, dok se načelno smatra kako one tvore kontinuum.

ne isprekidane crte sa simbolom *cod* označavaju pak gramatičko kodiranje. One predstavljaju poveznicu između gramatike kao uređenoga sustava, tj. strukturiranoga inventara konvencionalnih jezičnih jedinica s jedne strane i konkretnih uporabnih konteksta s druge strane. Simbol *cod* podrazumijeva dakle proces gramatičkoga kodiranja prilikom formiranja iskaza, a pritom gramatička sastavnica kao strukturirani inventar konvencionalnih jedinica simboličke naravi ima ulogu *ovjeravatelja* (engl. *sanctioning structure*) upotrijebljenoga iskaza, tj. *ciljne* strukture (engl. *target structure*). Da pojasnimo, to znači da je svako uspješno gramatičko kodiranje omogućeno nužnom količinom preklapanja između konceptualiziranoga sadržaja u konkretnom uporabnom kontekstu i konvencionalnoga koncepta koji predstavlja semantički pol gramatičke jedinice, kao i nužnom količinom preklapanja glasovnoga ostvaraja u konkretnom uporabnom kontekstu s konvencionaliziranim fonološkim polom iste jedinice. Ako primjerice simboličku jedinicu poput imenice *drvo* prikažemo kao koordinaciju fonološke jedinice [drvo] i semantičke jedinice [DRVO] koja odgovara konceptu (predodžbi) velike uspravne biljke koja raste iz zemlje i ima stablo i krošnjom s lišćem, nužna razina preklapanja semantičkih polova bit će zadovoljena i ukoliko predodžba u konkretnom uporabnom kontekstu uključuje drvo bez lišća tijekom zime, hrast ili bor ili pak drvo viđeno iz zraka, a ne iz uobičajene ljudske perspektive. Isto će tako nužna razina preklapanja fonoloških polova konvencionalne i upotrijebljene jedinice biti zadovoljena ukoliko realizacija fonema /v/ bude nešto otvorenija nego što je to uobičajeno, sve dok ne postoji mogućnost njegovog miješanja s nekim drugim fonemom. U tom će smislu, uz navedena minimalna odstupanja koja se mogu tolerirati, upotrijebljena jedinica biti ovjerena od strane simboličke strukture koja predstavlja jezičnu konvenciju i na fonološkoj i na semantičkoj razini.

2.4. Kognitivna gramatika i značenje

Simbolički pristup kognitivne gramatike pretpostavlja ne samo uključivanje značenja u gramatički opis nego i njegovu fundamentalnu ulogu kao motivacijskoga čimbenika različitih jezičnih struktura. Kognitivna gramatika zastupa vrlo široko postavljen *konceptualni pristup značenju*, u okviru kojega se semantičkom jedinicom odnosno značenjem jezičnoga izraza smatra sama *predodžba*³⁰ koja, na temelju konvencionalne povezanosti s fonološkom jedinicom, nastaje u umu interpretatora. Takav pri-

³⁰ Značenjska interpretacija jezičnih struktura temelji se na različitim vidovima *predočavanja* (engl. *imagery*), od kojih će ovdje biti spomenuti samo najvažniji. Detaljnije o tome vidi u Langacker (1988b).

stup značenju utemeljen je pak na *enciklopedijskom znanju* ili *znanju o svijetu*³¹ kao opoziciji objektivističkom i formalnologičkom pristupu utemeljenom na uvjetima istinitosti, pa u tom smislu jednu od boljih definicija daje Taylor (1995:83) smatrajući značenje »...kognitivnim ustrojstvima usađenima u različitim vidovima znanja i uvjerenja«. Osnovne su konceptualne sastavnice takvoga pristupa značenju *profil*, *baza*, *domena* i *okvir*. Značenjski sloj koji obuhvaća samo osnovnu predodžbu odnosno konceptualno istaknutu komponentu određene semantičke strukture, bez uključivanja njezine funkcije, odnosa s drugim elementima istoga ustrojstva ili drugih važnih znanja, naziva se *profilom* nekog pojma. Taylor (2002:192–194) i Langacker (1988b: 59) u svome objašnjenju toga pojma navode koncept *hipotenuze*. *Hipotenuza* je najdulja stranica pravokutnog trokuta, no želimo li odrediti značenje riječi *hipotenuza*, ne možemo ju kao koncept dekontekstualizirati i promatrati zasebno. Sama po sebi *hipotenuza* je tek ravna crta, kao što je to i dužina i pravac. Isto tako, značenje primjerice leksema *otok* također je nemoguće konceptualizirati bez neposrednog konteksta, što bi u ovom slučaju bila voda koja ga okružuje sa svih strana. Njegova najuža definicija bila bi *kopnena površina*, ali bi tada *otok* bio lako zamjenjiv s *poluotokom* ili bilo kojim dijelom kopna približne veličine. Iako se dakle u samom procesu konceptualizacije fokus nužno izoštrava na značenjskome profilu, njime nije obuhvaćeno cjelokupno značenje, već ono nužno uključuje i najuži predodžbeni kontekst koji se naziva *bazom*. Baza je neposredni kontekst bez kojega je nemoguća konceptualizacija, a samim time i interpretacija značenja jezičnih jedinica. Profil i baza čvrsto su i nerazdvojivo povezani budući da druga razina pruža prvoj neophodan interpretacijski okvir. Ako analiziramo primjer *hipotenuze*, njezina bi baza bio pravokutni trokut, jer bi bez njega *hipotenuza* bila samo ravna crta, a u kontekstu pravokutnog trokuta ona je najdulja stranica toga trokuta koja stoji nasuprot pravom kutu. Količina informacija koju pruža baza postaje u ovim i sličnim primjerima ključna za razlikovanje jednih pojmova od drugih (u primjeru *hipotenuze* baza je ono što *hipotenuzu* razlikuje od ostalih ravnih crta³²). No iako bi to što je dosad navedeno bilo dovoljno za davanje značenjskih definicija rječničkoga tipa, profil i baza svojom interakcijom pokrivaju tek mali dio semantičke strukture kakva se uspostavlja i in-

³¹ O pojmu znanja o svijetu, njegovoj genezi i odnosu prema drugim, mahom strukturalističkim, pristupima vidi više u Žic Fuchs (1991).

³² Dobar je primjer odnosa profila i baze također i konceptualna zavisnost koja vlada među dijelovima tijela. Tako je npr. tijelo baza za konceptualizaciju ruke, ruka za konceptualizaciju šake, šaka za konceptualizaciju prsta, a prst za konceptualizaciju nokta odnosno još se kaže da navedeni koncepti višega reda služe i kao *opseg predikacije* (engl. *scope of predication*) za hijerarhijski niže koncepte.

terpretira u konkretnim komunikacijskim kontekstima. Naime uz osnovnu predodžbu, koja obuhvaća značenjski profil i njegovu korelaciju s bazom, značenjska interpretacija uvijek uključuje i aktiviranje jedne ili više konceptualnih domena, tj. odvija se uvijek u okviru širega pozadinskoga znanja. *Domena* je dakle širi interpretacijski kontekst koji se aktivira prilikom konceptualizacije određenog pojma, a taj kontekst ovisi pak o najšire shvaćenom individualnom iskustvu i znanju o svijetu. Ona razumijeva šire područje znanja koje se aktivira u ljudskoj svijesti pri interpretaciji značenja nekoga pojma i koje se vrlo često znatno razlikuje od govornika do govornika. Tako će se prilikom značenjske interpretacije leksema *sol* kod većine govornika aktivirati domena kulinarstva budući da se sol najčešće može susresti kao začim hrani, no tijekom zimskih razdoblja, uslijed niskih temperatura i sprečavanja poledice na cestama, vrlo je vjerojatno primjerice i aktiviranje domene stanja u prometu, dok će se kod kemičara, s druge strane, vjerojatno vrlo često aktivirati i domena kemijskih spojeva pa će oni pomisliti na postupke izdvajanja anorganskih soli i sl. Langacker (1987) u tom smislu domene dijeli na temeljne i apstraktne te na primarne i sekundarne. *Temeljne domene* (engl. *basic domains*) univerzalne su jer u njima nastaje cjelokupno ljudsko iskustvo, pa ni sama konceptualizacija ne može postojati izvan njih. Langacker temeljnim kognitivnim domenama smatra prostor i vrijeme, ali i druge domene fizičkoga iskustva poput primjerice zvuka, težine, boje, temperature, okusa i mirisa, tj. one domene koje se ne mogu "reducirati" odnosno svesti u okvire nekih drugih domena. S druge strane, *apstraktne domene*³³ služe kao temelj i širi interpretacijski kontekst za konceptualizaciju drugih pojmova, no mogu se svesti na neku od temeljnih domena. *Primarne domene* prve se aktiviraju pri pomisli na neki pojam, pa se tako naprimjer pri pomisli na Ronalda Reagana najprije aktivira domena američkih predsjednika (jer to je ono po čemu je Reagan široj javnosti najpoznatiji), a tek potom, kao *sekundarna domena*, aktivira se domena američkih glumaca (po čemu je Reagan široj javnosti znatno manje poznat). Domena je dakle širi konceptualni kontekst u koji smještamo pojam na temelju znanja i iskustava u rasponu od konvencionalnih do individualnih. No budući da potpuna interpretacija značenja vrlo često zahtijeva istovremeno aktiviranje dviju ili više konceptualnih domena, ni razina zasebno definiranih domena često ne obuhvaća cjelovitu semantičku strukturu ostvarenu u konkretnom uporabnom kontekstu, već je to moguće postići tek na razini *okvira* odnosno *matrice domena*.³⁴ Okvir je

³³ U Langackerovoj (1987) terminologiji naziv apstraktna domena uključuje i koncept baze.

³⁴ Langacker (1987:147) *matricu domena* definira na sljedeći način: »Every pred-

razina koja je nadređena domeni. On predstavlja mrežu (matricu) različitih domena koje se redom aktiviraju i tako čine ukupnost značenja. Kako se iz svega što je rečeno lako može vidjeti, pojam značenja u kognitivnoj gramatici beziznimno uključuje konceptualizaciju. Sama konceptualizacija podrazumijeva pak konvencionalno predočavanje koje se uvijek, manje ili više izravno, temelji na vizualizaciji pojma. Sve to, kako je u kontekstu ovoga izlaganja već ranije naglašeno, više nego jasno implicira strukturiranost cjelokupne ljudske predodžbe na prostornim principima, pa stoga i sami prikazi značenja u kognitivnoj gramatici funkcioniraju kao konfiguracije elemenata u fizičkom ili metaforičkom³⁵ prostoru. S obzirom na to, na ovome mjestu valja pojasniti na kojim se postavkama temelje i na koji su način ustrojeni ti, za kognitivnu gramatiku karakteristični, konceptualni prikazi semantičkoga ustrojstva, koji funkcioniraju i kao jedan od najočitijih izvanjskih znakova prepoznavanja toga modela gramatičkoga opisa. S obzirom na prostornu utemeljenost ljudske konceptualizacije, tj. vizualne percepcije entiteta i njihovih odnosa u izvanjezičnoj stvarnosti, cjelokupna je ljudska predodžba ustrojena na principu lika i pozadine. Ta činjenica vrlo je značajna i za kognitivnogramatički opis koji je, ponovimo, utemeljen upravo na značenju i uporabnom kontekstu, tj. na govornikovu viđenju, strukturiranju i gramatičkom kodiranju situacije. Za konceptualni prikaz sadržaja jezičnih jedinica ključni su pojmovi *trajektora* (engl. *trajektor*) i *orijentira* (engl. *landmark*)³⁶ koji, postavljeni u specifičan među-

icate is characterized relative to one or more cognitive **domains**, collectively called its **matrix**.« Dakle za razliku od kognitivnih domena kao pojedinačnih konceptualnih struktura, matrica domena, prema Tayloru (1995:87), statična je mreža kulturološko-civilizacijskih znanja ili konfiguracija znanja koja ujedinjuje više domena povezanih s određenim jezičnim izrazom. Taylor (1995:87) umjesto naziva *matrica* upotrebljava naziv *okvir* (engl. *frame*), a kao dobra ilustracija odnosa kognitivna domena : okvir može se spomenuti Lakoffov (1987:74) primjer leksema *majka*, čije potpuno razumijevanje zahtijeva aktivaciju pet različitih kognitivnih domena — bračne, genetske, genealoške, odgojne i domene rađanja — koje zajedno čine okvir odnosno cjelinu prilikom konceptualizacije i shvaćanja *majke*. Slično je i s konceptom *oca* koji bi se od *majke* prema strukturalističkom shvaćanju razlikovao samo prema značenjskom obilježju roditelja muškoga spola, a prema kognitivnoj bi analizi razlika bila uspostavljena najmanje preko dviju kognitivnih domena koje ne postoje ili barem nisu toliko izražene kod koncepta *majke* — domene autoriteta i domene odgovornosti.

³⁵ Kognitivna gramatika u svoj teorijsko-metodološki aparat uključuje i teoriju konceptualne metafore i metonimije Lakoffa i Johnsona (1980) i teoriju konceptualne integracije Fauconniera i Turnera (2002) koja se razvila iz Fauconnierove (1985) teorije mentalnih prostora te je danas uz teoriju konceptualne metafore i metonimije jedna od najpopularnijih kognitivnolingvističkih teorija. Ovdje se zbog ekonomičnosti opisa navode samo temeljna djela.

³⁶ Barbara Kryžan Stanojević i Mateusz — Milan Stanojević u svom prijevodu (2005) knjige Elżbiety Tabakowske (1995) za *trajektor* i *orijentir* upotrebljavaju nazive

sobni odnos, predstavljaju temeljne elemente svake konceptualne strukture i odražavaju prostornu narav ljudske predodžbe o svijetu. Pojmovi trajektor i orijentir analogni su pak pojmovima *figure* (lik) i *ground* (pozadina), koje u istom značenju upotrebljava L. Talmy (2001:184) definirajući ih na sljedeći način:

The general conceptualization of Figure and Ground in language

»The Figure is a moving or conceptually movable entity whose site, path, or orientation is conceived as a variable the particular value of which is the relevant issue.

The Ground is a reference entity, one that has a stationary setting relative to a reference frame, with respect to which the Figure's site, path, or orientation is characterized.«

Budući da trajektor svojom istaknutošću odnosno profiliranošću u scenariju na konceptualnoj razini ima primat u odnosu na orijentir, L. Talmy (2001:183) te dvije temeljne podstrukture naziva još i primarnim i sekundarnim objektom te paralelno navodi neke opće odrednice svakoga od njih koje su prikazane i u donjoj tablici.

PRIMARNI OBJEKT	SEKUNDARNI OBJEKT
nepoznata prostorna (ili vremenska) svojstva koja treba odrediti	referencijski entitet poznatih svojstava koja pomažu pri karakteriziranju prim. objekta
veća pokretljivost	manja pokretljivost (prostorna stabilnost)
manji je	veći je
geometrijski jednostavniji	geometrijski složeniji
kraće je prisutan u svijesti	otprije je prisutan u svijesti

lik prvoga i lik drugoga plana. Skloniji smo nazivima *trajektor* i *orijentir*, u prvom redu zato što su jezično ekonomičniji. Također, što se *trajektora* tiče, korijen riječi uobičajen je u hrvatskom jeziku — usp. *trajekt*, *trajektna luka* itd. — a opravdanost upotrebe naziva *trajektor* tim je veća što u matematici i fizici postoji termin *trajektorija* čije je jedno značenje 'krivulja u prostoru koju čine točke kretanja čestice ili tijela u gibanju', a drugo je 'putanja kretanja nekoga tijela u prostoru' (vidi Anić-Goldstein 1999:1307), pa nema nikakvoga razloga da se isto tako *trajektor* ne prihvati i kao lingvistički termin. Što se *orijentira* tiče, osim što je jezično ekonomičniji, taj prijevod smatramo boljim od *lika drugoga plana* s obzirom na njegovu definiciju kao referencijske orijentacijske točke.

PRIMARNI OBJEKT	SEKUNDARNI OBJEKT
od veće je važnosti u scenariju	manje je važan u scenariju
na početku slabije primjetan	na početku vidljiviji
postaje istaknutiji je u scenariju kada se primijeti	postaje dijelom pozadine scenarija kada primarni objekt postane vidljiv
konceptualno je zavisniji	konceptualno je nezavisniji

Kada je dakle u pitanju konceptualni prikaz jezično kodiranoga scenarija, pojam trajektora koristi se u kognitivnoj gramatici kako bi se istaknula relativna profiliranost jednog elementa scenarija u odnosu na druge, a uz konceptualnu istaknutost trajektoru je često, barem u scenarijima koji uključuju fizičke entitete i konkretne prostorne odnose, svojstvena i dinamičnost, bilo aktualna ili potencijalna, što je također vidljivo iz samoga njegova naziva. Dapače, moglo bi se reći kako njegova konceptualna istaknutost često i proizlazi upravo iz svijesti spoznajnoga subjekta o samoj mogućnosti kretanja, budući da je i samoj vizualnoj percepciji svojstveno automatsko, tj. refleksno fokusiranje vidnih organa na pokret i njegovo praćenje. U rečenici *Ključevi su na stolu* ključevi su tako trajektor, dok je stol orijentir. Takva, u načelu automatizirana, raspodjela uloga na relaciji *lik-pozadina* temelji se na činjenici da su ključevi manji i lakše je njima fizički manipulirati, tj. premješati ih s jednog mjesta na drugo i sl., a budući da su slijedom toga konceptualno istaknutiji i na razini označenoga scenarija predstavljaju trajektor, kodirani su nominativom i imaju funkciju rečeničnoga subjekta. Orijentir se pak naziva onaj lik koji ima ulogu referencijske točke prema kojoj se vrednuje položaj, kretanje, veličina ili koje drugo svojstvo trajektora. On je u prostornim kontekstima najčešće statičan i većih je dimenzija. U relaciji kodiranoj u primjeru *lopta ispod stola* stol je konceptualno potisnut u drugi plan, većih je dimenzija i smanjene dinamičnosti, pa kao takav primarno sugerira položaj konceptualno istaknute lopte, iz čega proizlazi da je on orijentir, a lopta trajektor. Da je zbog svoje masivnosti, statičnosti i veličine stol konceptualno predodređen za ulogu orijentira, pa mu samim time i na sintaktičkoj razini teže može pripasti uloga subjekta, još je očitije ako se promotri rečenica *Stol je iznad lopte* čiji je ostvaraj praktično nemoguće zamisliti u bilo kakvom konkretnom komunikacijskom kontekstu jer zbog svojih već navedenih osobina stol obično služi kao referencijska točka prema kojoj se vrednuje položaj kakvog manjeg

predmeta, a ne obrnuto. U tom primjeru postaje očit utjecaj same naravi ljudske konceptualizacije i enciklopedijskoga znanja na gramatičke odnose budući da je teško zamisliti kontekst u kojemu bi statičan i masivniji element scenarija došao u položaj rečeničnoga subjekta nauštrb manjeg i pokretljivijeg elementa. Stoga se, kako je u 2.3.1. već i rečeno, pojmovi trajektor i orijentir u kognitivnoj gramatici koriste i kao oznake za rečenični subjekt i izravni objekt kada ih se promatra s aspekta karakterističnih konceptualnosemantičkih odnosa koji su kodirani u tim sintaktičkim kategorijama. Uz odnos *lik-pozadina*, za ljudsku su konceptualizaciju izvanjezičnih odnosa temeljna i dva osnovna tipa uvida u situaciju: *skupno i sekvencijsko promatranje* (engl. *summary* i *sequential scanning*). Za prvi tip uvida karakteristična je svojevrsna kondenziranost odnosno sinteza sastavnica koje čine cjelovitu predodžbu, istovremena konceptualizacija njezinih različitih komponenata, a naglasak se stavlja na jasnoću i jedinstvenost vanjskih granica cjeline koju one tvore. Za drugi tip uvida u situaciju karakteristična je pak analitičnost odnosno stvaranje predodžbe kroz razvojne faze koje su povezane u vremenskom slijedu. R. Langacker (1987) uspoređuje skupno promatranje s promatranjem fotografije, budući da um sve njezine sastavnice procesira istovremeno, tj. odnosi koji su njome zabilježeni funkcioniraju kao statična cjelina. Nasuprot skupnom promatranju, kojim se naglašava koherentnost konceptualne cjeline, pojam sekvencijskoga promatranja koristi se u kognitivnoj gramatici kako bi se istaknula procesnost, etapnost u nastajanju same predodžbe, tj. profiliranost vremenske dimenzije gramatički kodiranih odnosa tijekom njihove konceptualizacije. Takvim se uvidom naglašava dinamičan odnos među različitim fazama procesa koji se konceptualizira kao niz odsječaka povezanih u vremenskom slijedu. Kao što je skupno promatranje usporedio s fotografijom, R. Langacker sekvencijsko promatranje uspoređuje s filmom, tj. *slikom u pokretu*. Dok su kod fotografije sve sastavnice promatranog entiteta dostupne istovremeno, kod filma se aktiviraju etapno, a pritom je dakle ključan čimbenik vrijeme. Stoga su dobar primjer za ilustraciju pojmova skupnoga i sekvencijskoga promatranja upravo primjeri imenskih i glagolskih izraza. *Njegov odlazak od kuće* primjer je imenskog izraza kojim se aktivira skupni uvid u proces s naglaskom na njegovoj završnoj fazi odnosno konačnosti, dok glagolski izraz *On je otišao od kuće* predstavlja relacijski profil kojim se aktivira sekvencijski slijed pojedinačnih etapa u procesu odlaska. U imenskom izrazu *njegov odlazak od kuće* naglasak je na cjelovitosti čina odlaska, a ne na tijeku samoga procesa, dok je u glagolskom izrazu *On je otišao od kuće* naglasak na tijeku procesa, čime je, naravno, profilirana i sama vremenska domena. Uz odnos skupnoga i sekvencijskoga proma-

tranja usko je vezana i sama tipologija značenja jezičnih jedinica, koja u kognitivnoj gramatici stoji u opreci prema tradicijskoj podjeli riječi na imenice, pridjeve, zamjenice, glagole itd. R. Langacker značenja jezičnih jedinica svrstava u općenite kategorije *nominalnih* i *relacijskih profila*. Semantički pol nominalnih profila može se najopćenitije definirati kao [STVAR], tj. ograničeno područje unutar neke domene, dok se relacijski profili dijele na *nevremenske* i *vremenske relacijske predikacije*. Semantički pol nevremenskih relacijskih predikacija pritom se definira kao [ODNOS], dok se značenje vremenskih relacijskih predikacija određuje kao [PROCES]. Za konceptualizaciju nominalnih profila, koji u tradicijskoj podjeli odgovaraju imenicama i zamjenicama, kao i nevremenskih relacijskih profila, koji odgovaraju pridlozima, pridjevima i priložima, karakteristično je skupno promatranje, tj. istovremeno procesiranje svih elemenata same predodžbe koja je njima kodirana, dok je za vremenske relacijske predikacije, koje u tradicijskoj podjeli na vrste riječi odgovaraju glagolima, karakteristično sekvencijsko promatranje, tj. procesiranje njihovih temeljnih sastavnica kroz vremenski susljedne faze. Vrlo je bitno također naglasiti kako su prototipni nominalni profili po svojoj naravi *autonomna konceptualna ustrojstva*, tj. njihova konceptualizacija nije uvjetovana prethodnom konceptualizacijom nekoga drugog entiteta. S druge strane, relacijski profili, bilo vremenski ili nevremenski, uvjetovani su prethodnom predodžbom nominalnih referenata koji u samoj relaciji sudjeluju, tj. po svojoj su naravi *konceptualno ovisni*³⁷. Uz pojmove znanja o svijetu, odnosa trajektora i orijentira te skupnoga i sekvencijskoga uvida u izvanjezičnu situaciju, za kognitivnogramatički opis semantičkoga ustrojstva jezičnih jedinica ključan je i pojam taksonomijskih ljestvica kategorizacije, unutar kojih se, uvijek u jasnom odnosu međuovisnosti ili, preciznije rečeno, svojevrsnoga reciprociteta, razlikuju *shematična* i *specifična konceptualna ustrojstva* odnosno *shematične* i *specifične jezične jedinice*.³⁸

³⁷ Ovdje je važno istaknuti da se (ne)ovisnost sastavnica u kognitivnoj gramatici shvaća drukčije nego u različitim inačicama *gramatike zavisnosti* (engl. *dependency grammar*) od Tesnière (1959) preko Haysa (1964) i Gaifmana (1965) pa do Robinson (1970), Andersona (1971), Hudsona (1976) ili Matthews (1981). Među hrvatskim gramatikama tradicijsku inačicu *gramatike zavisnosti* primjenjuju Silić i Pranjković (2005). Dok kognitivna gramatika, kako je već istaknuto, nezavisnim (autonomnim) sastavnicama smatra nominalne profile, a zavisnima relacijske predikacije, u *gramatikama zavisnosti* nezavisna je sastavnica obično relacijska predikacija (pridjev ili glagol) koja predodređuje, o kojoj ovisi, koliko se i koji se nominalni argumenti u rečenici mogu pojaviti. Takvo shvaćanje zavisnih i nezavisnih sastavnica prisutno je i u standardnoj teoriji generativne gramatike (Chomsky 1965) preko supkategorizacijskih okvira.

³⁸ Iako se u kognitivnolingvističkim raspravama, barem koliko je nama poznato, to nigdje izrijekom ne spominje, pojmovi *shematičkoga* i *specifičkoga* imaju svoje struktu-

Shematično konceptualno ustrojstvo nastaje apstrahiranjem zajedničkih obilježja koja se mogu uočiti u specifičnijim konceptualnim ustrojstvima, a koja slijedom toga predstavljaju njihove konkretnije ostvaraje. Pritom se osnovna obilježja tih apstraktnijih konceptualnih shema u različitim specifičnim slučajevima ostvaruju na različite načine.³⁹ Odnose shematičnosti i specifičnosti najjednostavnije je pojasniti na leksičkoj razini, gdje bi primjerice koncept označen kao *prijevozno sredstvo* bio shematičan u odnosu na koncepte označene riječima *automobil*, *vlak*, *brod* i *avion*, tj. oni bi predstavljali njegove specifične ostvaraje. Nadalje, dodatnim specifičiranjem pojedinih obilježja navedenih tipova prijevoznih sredstava spustili bismo se za još jednu razinu niže na tako postavljenoj taksonomijskoj ljestvici, pa bi *golf*, *ford*, *mercedes* i *citroen* predstavljali specifične ostvaraje koncepta *automobila*, koji je u odnosu na njih shematičan; *teretni vlak* i *putnički vlak* predstavljali bi također specifične ostvaraje shematičnoga koncepta *vlaka*; *parobrod*, *tanker*, *ratni brod* i *putnički brod* predstavljali bi specifične elaboracije koncepta *broda*, a *putnički*, *ratni* i *poljoprivredni avion* bili bi specifični u odnosu na nadređeni shematični koncept *aviona*. Daljnjim grananjem tih specifičnih pojmova na još specifičnije podtipove mogli bismo se spustiti na još nižu razinu opisane taksonomijske ljestvice, no i dosad navedeno poslužiti će kao dobro pojašnjenje pojmova shematičnosti i specifičnosti⁴⁰.

Pojmovi *shematičnosti* i *specifičnosti* u odnosu konceptualnih ustrojstva vode nas pak, kao što je već rečeno, i prema samom kognitivnom shvaćanju naravi gramatike kao strukturiranoga inventara konvencionalnih jezičnih jedinica koji unutar samoga opisnoga modela nije odvojen od leksika, već s njime tvori kontinuum koji za rezultat ima konstrukciju u cjelini, tj. oni zajedno tvore kontinuum konstrukcija.

Leksik i gramatika

Pored simboličkoga pristupa gramatici koji rezultira negacijom “jake” autonomije gramatike i redukcionističkoga pristupa u kojemu je teži-

ralističke korijene u Jakobsonovim invarijantama i varijantama. O pojmovima *shematičnoga* i *specifičnoga* vidi više i u Belaj (2008).

³⁹ Iznalaženje zajedničkih i općih shematičnih značenja konstrukcija jedna je od temeljnih pretpostavaka i zadataka kognitivne gramatike, no ponekad se i pristup preko specifičnijih konstrukcija pokazuje pogodnijom metodom opisa, kao primjerice u slučaju engleskoga prezent perfekta. Vidi o tome više u Žic Fuchs (2009).

⁴⁰ Shematično i specifično na prvi pogled odgovaraju tradicijskim pojmovima *hiperonima* i *hiponima*, no bitna je razlika u tome što se hiperonim i hiponim odnose samo na leksičku razinu, dok se shematične i specifične jedinice odnose na sve konstrukcijske razine, od morfema do rečenice.

šte gramatičkoga opisa na pravilima kojima se manje sintaktičke jedinice ulančavaju u veće, odnos leksičkih jedinica i gramatičkih obrazaca također je jedno od najvažnijih pitanja po kojima se konstrukcijske gramatike razlikuju od komponencijalno-kompozicijskih modela. Kako je u odjeljku 2.1 već istaknuto, odvajanje leksika od gramatike na temelju pripisivanja nekomponencijalnosti, arbitrarnosti, nepredvidivosti te idiosinkratičnosti odnosno nepravilnosti samo leksičkim jedinicama kao jedinim fiksnim jezičnim elementima jedno je od najstabilnijih obilježja svih razvojnih faza generativne gramatike⁴¹, ali i najvećega dijela tradicijskofunkcionalnih pristupa. Budući da se svaka nepravilnost i nepredvidivost pripisuje isključivo leksičkim jedinicama nasuprot pravilnosti sintaktičkih obrazaca koji podliježu općim pravilima univerzalne gramatike, one moraju biti strogo odvojene u zasebnom skupu, svojevrsnom zatvorenom inventaru neproaktivnih jezičnih jedinica — *leksikonu*. Nasuprot tomu, jedna je od polazišnih pretpostavaka konstrukcijskih gramatika da između leksika i gramatike ne postoje oštre granice, a čije je eventualno uspostavljanje isključivo arbitrarne naravi, odnosno da leksik i gramatika čine kontinuum simboličkih skupova, pretpostavka koja proizlazi iz definicije i statusa konstrukcije kao svake jezične jedinice veće od pojedinačnoga morfema. U tom smislu predmet su konstrukcijskih gramatika konstrukcije u rasponu od leksema do složenih rečenica koje čine strukturirani inventar u taksonomskim mrežama od najspecifičnijih varijanata do najshematičnijih konstrukcija, tvoreći tako, prema Croftu i Cruseu, (2004:255) jedinstveni prikaz cjelokupnoga gramatičkog znanja. To znači da status konstrukcije ne ovisi o njezinu stupnju specifičnosti ili shematičnosti — sve konstrukcije u taksonomiji imaju isti status i zajedno s jedne strane preko shematičnih razina omogućuju uspostavljanje važnih generalizacija među konstrukcijama, a s druge strane doprinose uključivanju novih konstrukcija u postojeći model na temelju različitih kriterija, tj. načina njihove kategorizacije i ulančavanja u mrežu. Stoga usvajanje jezičnih konstrukcija ne ovisi samo o ovladavanju skupom općih gramatičkih pravila koja ne mogu obuhvatiti u jezicima vrlo brojne idiosinkratične iznimke,⁴² već ovisi o usvajanju složenoga mrežnoga modela u rasponu od najspecifičnijih do najshematičnijih konstrukcija. Tako uspostavljen model omogućuje onda na temelju različitih kategorizacijskih odnosa stalno uklapanje novih konstrukci-

⁴¹ Ovdje se misli na razvojne faze od standardne teorije nadalje, jer u ranoj teoriji pojam *leksikona* nije bio dovoljno razrađen odnosno nije imao zaseban status, a leksičke su se jedinice smatrale dijelom sintaktičke sastavnice, tj. unosile su se u derivaciju pravilima frazne strukture.

⁴² Upravo se iz tog razloga generativna gramatika i ne bavi idiosinkratičnim konstrukcijama.

ja te postupnu konvencionalizaciju njihove uporabe, zbog čega konstrukcijske gramatike i pripadaju tzv. *modelima gramatičkoga opisa utemeljenima na uporabi* (Langacker 1987, 1988a) (engl. *usage-based models*). Tako, recimo, Goldberg⁴³ (1995:75–81) govori o četirima tipovima povezivanja odnosno ulančavanja konstrukcija u mreže: povezivanju na temelju *polisemnih* odnosa (engl. *polysemy links*) među konstrukcijama, gdje se iz jednoga središnjeg značenja semantičkim ekstenzijama izvode druga značenja koja u većoj ili manjoj mjeri nasljeđuju obilježja središnjega značenja, povezivanju na temelju odnosa *tip/varijanta* (eng. *instance links*)⁴⁴, pri čemu je jedna konstrukcija specifičniji ostvaraj druge, povezivanju na temelju odnosa *dio/cjelina* (engl. *subpart links*), gdje je riječ o tome da je jedna konstrukcija dio druge, no postoji neovisno o njoj, te o povezivanju na temelju *metaforičkih ekstenzija*, kada su dvije konstrukcije povezane metaforičkim preslikavanjem (engl. *metaphorical extension links*)⁴⁵. Ulančavanje konstrukcija u mreže omogućuju četiri opća psihološka načela organizacije jezičnoga inventara, od kojih prva dva, *načelo maksimalne motivacije* i *načelo nesinonimičnosti* govore o uvjetovanosti formalnih aspekata konstrukcije semantičkim i pragmatičkim aspektima, tj. svaka promjena sintaktičkih odnosa uvjetovana je određenim pomacima u semantičko-pragmatičkim odnosima, a druga dva, *načelo maksimalizirane izražajnosti* i *načelo maksimalizirane ekonomičnosti* tiču se uvjetovanosti broja postojećih konstrukcija komunikacijskim potrebama (Goldberg 1995:67–68). Vrlo je važno istaknuti da navedena načela nisu svojstvena samo konstrukcijskom modelu A. Goldberg, već su to univerzalna načela koja su u podlozi svim konstrukcijskim pristupima, a i mnogim funkcionalnim uopće. Iako je isticanje konstrukcije kao temeljne i minimalne gramatičke jedinice te pristup organizaciji konstrukcijskoga inventara hijerarhijskim kategorizacijskim mrežama u srži svih konstrukcijskih pristupa, konstrukcijske se gramatike u vezi s tom

⁴³ A. Goldberg u svojoj inačici konstrukcijske gramatike za taksonomijske mreže upotrebljava naziv »mreže nasljeđivanja« (engl. *inheritance networks*), dok se u kognitivnoj gramatici upotrebljava naziv »kategorizacijske mreže« ili »mreže kategorizacijskih veza«.

⁴⁴ U kognitivnoj gramatici povezivanje na temelju odnosa *tip/varijanta* odgovara pojmu *elaboracije, ostvaraja* odnosno *pune shematičnosti*, a povezivanje na temelju *polisemije* pojmu *ekstenzije* odnosno *djelomične shematičnosti* (o tome više u Langacker 1987:66–71).

⁴⁵ U kontekstu različitih tipova ulančavanja konstrukcija u mreže nije naodmet spomenuti i tzv. »višestruko nasljeđivanje«, gdje pojedine specifičnije konstrukcije »nasljeđuju« obilježja od dviju ili više hijerarhijski viših konstrukcija u mreži. Tako je npr. upitna neprijelazna konstrukcija *Jesi li pješačio?* ujedno i varijanta shematične neprijelazne konstrukcije (Sbj Intr V) i shematične upitne konstrukcije (Sbj Aux-interog V).

problematikom također i podosta razilaze. Tu se u prvom redu misli na razlike koje u tom smislu postoje između kognitivne gramatike i užekonstruktivskih pristupa, posebno pristupa A. Goldberg. Naime već iz same definicije konstrukcije u modelu A. Goldberg (vidi 2.2) vidljivo je da težnja užekonstruktivskih pristupa za minimaliziranjem doprinosa značenja glagola rezultira njihovom prevelikom orijentiranošću na idiomatske i kolokvijalne konstrukcije, što je po našem sudu, bez sumnje, njihova najslabija točka jer u konačnici dovodi u pitanje jedno od temeljnih obilježja gramatičkih struktura, njihovu konvencionaliziranost. Tako, recimo, primjeri poput već spomenute prijelazne upotrebe glagola *to sneeze* u konstrukciji uzrokovanoga kretanja *Sam sneezed the napkin of the table*, koji je ujedno i jedan od najcitiranijih primjera u konstrukcijskogramatičkoj literaturi, ili npr. ditranzitivna upotreba glagola *to kick* također u konstrukciji uzrokovanoga kretanja tipa *Pat kicked Bob the football* (Goldberg 1995:11) podržavaju tako definiranu konstrukciju, no s druge strane ta definicija u drugi plan stavlja kudikamo brojnije regularne konstrukcije koje su rezultat kognitivne usađenosti i konvencije koje proizlaze iz neposredne asocijativne veze između formalnih i semantičkih aspekata. Minimaliziranje doprinosa značenja glagola s jedne strane te maksimaliziranje značenjskoga doprinosa konstrukcije u cjelini s druge strane, Goldberg (1995:11) među ostalim opravdava i izbjegavanjem cirkularnosti u objašnjavanju smisla različitih konstrukcija s istim glagolom, ali različitom argumentnom strukturom, tako da pristupi utemeljeni na glagolu kao glavi konstrukcije moraju uspostavljati novi smisao svaki put kada se pojavi konstrukcija s drugom sintaktičkom strukturom te tada tim istim smislom objašnjavati postojanje te argumentne sintaktičke strukture. Nasuprot tomu problem cirkularnosti u užekonstruktivskim modelima rješava se uspostavom mrežnoga taksonomijskoga modela u kojem se prema već spominjanim principima i tipovima povezivanja različite konstrukcije (npr. ditranzitivne, rezultativne ili konstrukcije uzrokovanoga kretanja) povezuju s jednom ili manjim brojem prototipnih konstrukcija, a glagol se povezuje s jednim ili nekoliko temeljnih smislova koji moraju biti integrirani u značenje konstrukcije. Nadalje, takvim se pristupom također i bitno pojednostavljuje gramatički opis uklanjanjem nepotrebnih i redundantnih pravila. I s time bi se u potpunosti moglo složiti jer cirkularnost i redundancija sasvim sigurno nisu poželjni u gramatici. No ključni problem takvoga pristupa, a usudit ćemo se reći čak i vrlo ozbiljna analitička pogreška, jest slabo, gotovo nikakvo razlikovanje pojedinačnih, kolokvijalno ograničenih uporaba i značenja, što vrlo argumentirano kritizira i Langacker (2005). Naime A. Goldberg u svom modelu vrlo slabo, gotovo uopće, ne uspostavlja razliku između ra-

zličitih uporabnih smislova koje pojedini glagol može imati u različitim konstrukcijama i značenja koje odlikuje konceptualnointerpretativna stabilnost odnosno mentalna usađenost kao rezultat kognitivnih procesa,⁴⁶ jednom riječju obilježja koja za posljedicu imaju konvencionaliziranost. Kako bismo to oprimirali, poslužiti ćemo se nešto duljim navodom:

»Instead of positing a new sense every time a new syntactic configuration is encountered and then using that sense to explain the existence of the syntactic configuration, a constructional approach requires that the issue of the interaction between verb *meaning* (ist. B.B i G.T.F.) and constructional meaning be addressed.« (Goldberg 1995:12)

»...if we need to posit the fact that *kick* can be used with the ditransitive construction as a separate piece of grammatical knowledge, why not instead posit a new *sense* [istaknuli B.B. i G.T.F.] of *kick*, along the lines suggested by semantics-changing lexical rule accounts...? The reason for postulating constructions is analogous to the reason why other researchers have wanted to postulate a lexical rule: in order to capture generalizations across instances. Moreover, it is claimed here that what is stored is the knowledge that a particular verb *with its inherent meaning* can be used in a particular construction. This is equivalent to saying that the composite fused structure involving both verb and construction is stored in memory. By recognizing the stored entity to be a *composite* structure, we gain the benefits... over a lexical rule account. For example, we avoid implausible verb senses such as “to cause to receive by kicking.” It is the composite structure of verb and construction that has this *meaning* [istaknuli B.B. i G.T.F.].« (Goldberg 1995:139–140)

Vidi se dakle da Goldberg vrlo paušalno upotrebljava termin značenja, u pravilu ga poistovjećujući s uporabnim smislovima od kojih su neki uvijek češći, običniji i prihvatljiviji, a drugi pak neobičniji odnosno manje ili više obilježeni, a iz navedenih odlomaka, kao, uostalom, i iz cijele njezine knjige, jasno je da A. Goldberg upravo to ima na umu kada govori o značenju konstrukcija. Posebno to poistovjećivanje dolazi do izražaja kada govori o usađenom znanju da se pojedini glagoli sa sebi inherentnim značenjem upotrebljavaju u određenim konstrukcijama. To npr. znači da je glagolu *to sneeze* imanentno prijelazno značenje ili glagolu *to kick* ditranzitivno te da svaki govornik engleskoga jezika ima usađeno znanje o tome te da je takva njihova uporaba konvencionalizirana, što ni približno ne odgovara istini. Određeni glagoli mogu imati različite uporabne

⁴⁶ Termini *kognitivno* i *konceptualno* vrlo se često upotrebljavaju automatski i nekritički, no među njima postoji jasna i iznimno bitna razlika. Konceptualizacija razumijeva aktivaciju koncepata kao, uvjetno rečeno, stabilnih i konvencionaliziranih mentalnih struktura koje su rezultat dinamičnih kognitivnih operacija, odnosno, kako je rečeno, procesa.

smislove, odnosno pojavljivati se u najrazličitijim neobičnim konstrukcijama, no to nikako ne znači da imaju i to značenje. Ako se pojedini glagoli i nađu u konstrukcijskim značenjima koja im nisu svojstvena, to ne znači da takve konstrukcije tvore konvencionalizirane simboličke jedinice te da glagoli imaju takvo značenje. Stav užekonstrukcijskih gramatičara o davanju prednosti značenju konstrukcije nad značenjem glagola, osim već spomenutoga izbjegavanja cirkularnosti, motiviran je i težnjom za što ekonomičnijim gramatičkim opisom, u smislu da se umjesto pripisivanja većega broja značenja pojedinom glagolu, svako značenje vezuje uz pojedinačnu konstrukciju, a u skladu s u gramatičkoj tradiciji općepoznatim načelom o »najkraćoj gramatici kao najboljoj gramatici«. To je bez sumnje poželjan kriterij, no on ne smije biti u koliziji sa psihološkom realnošću govornika odnosno s njihovim poimanjem značenjske vrijednosti jezičnih jedinica utemeljenim na konvencionalnim sintaktičko-semantičkim obrascima. Zbog toga Langacker (2005:151) kritizira A. Goldberg da svojim inzistiranjem na načelu o »najkraćoj kao najboljoj gramatici«, uz zanemari vanje drugih kriterija, indirektno oživljava i teze o minimalističkoj leksičkoj semantici, negaciji polisemije te pripisivanju određenih aspekata značenja samo pojedinim jezičnim elementima, čime se u konačnici dovodi u pitanje i jedna od temeljnih postavaka kognitivne lingvistike, postavka o preklapanju značenja. Iako se i sam ograđuje od toga da Goldberg zastupa takve teze, tvrdeći samo da neke njezine postavke neodoljivo asociiraju na njih te unatoč činjenici da se u potpunosti slažemo s Langackerom da se teorija ne može temeljiti na iznimkama, već na regularnim, konvencionaliziranim konstrukcijama⁴⁷, držimo da je kritika ipak prestroga jer je jednostavno riječ o tome da se pojedini aspekti značenja, kao što su spomenuta polisemija i preklapanje značenja, u užekonstrukcijskim modelima s jedne strane i u kognitivnoj gramatici s druge strane primarno sagledavaju na različitim razinama opisa. Kod prvih primat ima razina konstrukcije, a u kognitivnoj gramatici značenje glagola, koje je temelj uspostavi prototipnih konstrukcija u svojim visokokonvencionaliziranim značenjima te rubnih konstrukcija koje proizlaze iz značenjskih pomaka, tj. semantičkih ekstenzija glagola. Prema tom se kriteriju, odnosno prema naglašavanju važnosti značenja glagola, ali i konstrukcije, za kognitivnu gramatiku može reći da se nalazi negdje između kompozicijskih redukcionističkih pristupa tradicijskoga funkcionalizma, kod kojih konstrukcija nije gotovo ni od kakve važnosti jer proizlazi iz kombinacije nižih sintaktičkih

⁴⁷ Daleko od toga da se užekonstrukcijski modeli ne bave i regularnim konstrukcijama, no ostaje činjenica da su oni izrasli iz proučavanja idiomatskih izraza koji još uvijek u njima imaju iznimno važnu ulogu.

jedinica od kojih je značenje glagola kao glave primarno, te užekonstrukcijskih pristupa koji, pak, polazišnom gramatičkom i semantičkom jedinicom smatraju isključivo konstrukciju.

Kao što je već istaknuto, značenje podrazumijeva konvencionaliziranost, interpretativnu stabilnost i ustaljenost jezičnih jedinica, konceptualnu i psihološku usađenost, a koja je posljedica dugotrajnih i višestrukih uporabnih konteksta prožetih stalnom interakcijom jezičnoga i izvanjezičnoga znanja, te trenutnu asocijativnu povezanost između formalnih i semantičkih aspekata konstrukcije, a prijelazna upotreba glagola *to sneeze* i slični primjeri nemaju nijedno od tih obilježja i samim tim jednostavno nemaju to značenje, tj. ne predstavljaju konvencionalizirane simboličke jedinice.⁴⁸ Oni predstavljaju sporadične i arbitrarne uporabne iznimke odnosno, bolje rečeno, oni imaju ili mogu imati takav uporabni smisao, ali ne mogu imati takvo značenje sve dok se njihova uporaba ne rasprostrani i ne ustali u tolikoj mjeri da izvorni govornici u tim kontekstima više ne prepoznaju nikakve anomalije. Pristup kognitivne gramatike podosta se razlikuje od takvoga pristupa što je vidljivo već iz same definicije gramatike kao strukturiranoga inventara konvencionaliziranih simboličkih jedinica, pa stoga idiosinkratični uporabni smislovi koji su u središtu analize užekonstrukcijskih modela u kognitivnoj gramatici predstavljaju tek rubne ekstenzije od središnjih prototipnih i regularnih značenja na kojima se mora temeljiti svaka gramatička teorija. Također, povezivanjem značenja s konvencionaliziranošću umjesto s novim i novim nekonvencionaliziranim konstrukcijama uklanja se i opasnost od cirkularnosti koju spominje A. Goldberg jer se o značenju konstrukcija može govoriti tek kada one postanu konvencionalizirane, općeprihvaćene i usađene, a ne svaki put kada se netko odluči upotrijebiti neki glagol u do tada njemu neimanentnom značenju. U temeljnom stavu A. Goldberg, ali i mnogih drugih pobornika užekonstrukcijskih pristupa, koji se očituje u definiciji konstrukcije s naglaskom na nepredvidivosti i neizvodivosti iz drugih konstrukcija ili njihovih dijelova, nazire se "sjena" strukturalističke misli u pogledu negativnoga određenja jezičnoga znaka kao posljedice njegove relacijske naravi. No krajnji cilj, odnosno krajnja posljedica, uspostavljanja razlikovno-

⁴⁸ O razlici između uporabnih konteksta i značenja vrlo opširno i vrlo utemeljeno raspravlja i Žic Fuchs (2009) u svojoj monografiji o engleskom *present perfectu* te kaže: »A konvencija nije pak zadana sama po sebi, već se stvara višekratnom opetovanim uporabom određenoga jezičnoga izraza te svaka dodatna, daljnja uporaba stvara stvara uvjete za sve dublju tzv. »kognitivnu usađenost«... dok se ne dosegne razina potpune usađenosti, što ustvari znači da je jezični izraz postao dijelom jezičnoga sustava..., dio strukturiranog inventara konvencionaliziranih jezičnih jedinica.« (Žic Fuchs 2009:93).

sti u odnosu na druge jedinice u jezičnom sustavu jest konvencionaliziranost jezičnoga znaka koja nastupa u trenutku kada određena jezična jedinica dostigne maksimalan stupanj razlikovnosti prema drugim jedinicama te tada nepredvidivost i različitost bivaju potisnute u drugi plan jer konvencionaliziranost uključuje nepredvidivost kao svoju temeljnu razvojnu komponentu. U tom je smislu logična posljedica takvoga slijeda formiranja jezičnih jedinica da kriterij nepredvidivosti konstrukcije gubi na važnosti jer kao jedini relevantan kriterij ostaje konvencionaliziranost koja uključuje nepredvidivost odnosno razlikovnost i predstavlja završni stadij u uspostavljanju novih jezičnih jedinica. Dakle vrijednost užekonstrukcijskih pristupa treba prije svega tražiti u činjenici da oni umnogome svojim teorijsko-metodološkim aparatom doprinose rasvjetljavanju mnogih neriješenih i spornih pitanja koja se tiču samih razvojnih faza koje različite konstrukcije prelaze na putu do konvencionaliziranih značenjskih struktura. Ako se stvari postave na taj način, onda užekonstrukcijske gramatike i kognitivna gramatika predstavljaju dva teorijska modela koja se u mnogim postavkama nadopunjuju i preklapaju, ali u središte analize ujedno stavljaju i dva različita gramatička aspekta: užekonstrukcijski modeli orijentirani su primarno na "put" (proces) koji konstrukcije prelaze dok ne postanu konvencionalizirane, dok je kognitivna gramatika orijentirana na rezultat tog procesa odnosno na analizu inventara konvencionaliziranih jezičnih jedinica.

3. Zaključne napomene

U ovom smo se radu osvrnuli na neka temeljna teorijsko-metodološka pitanja koja konstrukcijske gramatike u jednom smislu čine koherentnim modelom u odnosu na komponencijalni pristup generativne gramatike, ali i na kompozicijski pristup tradicijskoga funkcionalizma. Koherentnost u odnosu na generativni model ne treba posebno isticati jer prema temeljnom obilježju uključivanja semantičke i pragmatičke razine u gramatički opis, a posebno pragmatičke, svi funkcionalni pristupi, koliko god bili raznorodni,⁴⁹ čine jedinstven model. Puno je važnija njihova homogenost u odnosu na tradicijski funkcionalizam, i to u prvom redu prema triju osnovnim kriterijima: prvo, prema načelno neredukcionističkom pristupu, budući da se konstrukcija smatra minimalnom i polazišnom sintaktičko-semantičkom jedinicom odnosno prema afirmaciji konstrukcije kao

⁴⁹ U tom smislu Newmeyer, citirajući ironičnu, no vrlo lucidnu, opasku Elizabeth Bates, metaforički kaže: »...functionalism is like Protestantism: it is a group of warring sects which agree only on the rejection of the authority of the Pope« (Newmeyer: 1998:13).

cjeline umjesto različitih pravila kojima se ona gradi od nižih sintaktičkih jedinica, a koja upravo zbog prioriteta koji se pridaje pravilima u redukcioniističkim modelima nema gotovo nikakvu važnost; drugo, prema simboličkom pogledu na konstrukciju pri čemu semantička struktura konstrukcije uključuje i pragmatička i diskursno-funkcionalna obilježja koja u većini tradicijskofunkcionalističkih pristupa čini zasebnu opisnu razinu (posebno, recimo, u gramatici uloge i referencije (Van Valin i LaPolla 1997)) te treće, prema drukčijem pogledu na status inventara leksičkih jedinica koji se više ne promatra kao zaseban skup nepredvidivih i idiosinkratičnih obilježja koja jednostavno moraju biti pobrojana, nego s gramatičkim obrascima tvori kontinuum preko taksonomijskih mreža koje se uspostavljaju među konstrukcijama. Takav pogled na odnos leksika i gramatike omogućuje širok, neobjektivistički i enciklopedijski pristup značenju koji se od pionirskih Fillmoreovih studija o semantici okvira nalazi u samim temeljima kognitivne lingvistike, pa onda, razumljivo, i u njezinim gramatičkim teorijama. No s druge strane, kada se konstrukcijske gramatike uspoređuju međusobno, onda se njihov status jedinstvenoga teorijskog modela ozbiljno dovodi u pitanje. Njihovu koheziju u prvom redu narušava Langackerova kognitivna gramatika, što je i razlog da smo konstrukcijske gramatike podijelili na one u užem i na one u širem smislu. Razlike su brojne i među užekonstrukcijskim pristupima, prvenstveno metodološke, ali i kategorijalne kada je u pitanju stupanj redukcionizma u pojedinom modelu (vidi 2.2.) te smo upravo zbog toga rekli da su one, u cjelini gledajući, samo načelno neredukcionističke teorije, tj. samo u odnosu na generativni i tradicijskofunkcionalistički model. Međutim unatoč tim razlikama, za užekonstrukcijske gramatike ipak bismo se usudili tvrditi da predstavljaju relativno jedinstven teorijski model. Nasuprot tomu kognitivna gramatika od njih se uvelike razlikuje te je ona konstrukcijska samo u širem smislu, bolje rečeno, u vrlo širokom smislu, i to iz više razloga. Prvo, kognitivna gramatika puno je starija teorija, čiji se počeci vezuju uz sredinu sedamdesetih godina, točnije 1976. godinu kada je Langacker na njoj počeo raditi, a njezina se prva inačica pojavila pod nazivom *prostorna gramatika* u Langacker (1982). Vrijeme nastanka kognitivne gramatike otprilike se poklapa s nastankom pionirskih radova u okvirima kognitivne lingvistike, posebno s Fillmoreovim radom na *semantici okvira* i Lakoff-Johnsonovim (1980) radom na *teoriji konceptualne metafore i metonimije* (CMT), radova kojima su konstrukcijski pristupi mlađega naraštaja izravno motivirani. Iako i sam Langacker svoju teoriju svrstava u konstrukcijske modele, on to čini samo prema doista temeljnim obilježjima koja ona dijeli s drugim konstrukcijskim pristupima, a i unutar tih obilježja postoje ozbilj-

ne razlike, neke čak i kategorijalne i ključne naravi za poimanje gramatike. To se u prvom redu odnosi na status gramatičkih struktura kao dijela formalnoga aspekta simboličkih jedinica, odnosno riječ je o pitanju, problematiziranom u 2.3.1., treba li gramatičku formu promatrati kao zasebnu prikaznu razinu koja simbolizira semantičku strukturu konstrukcije, što zagovaraju užekonstruktivski pristupi, ili ona, pak, *jest* simbolička struktura koja proizlazi iz simboličke veze između fonološkoga i semantičkoga pola, što je stav kognitivne gramatike.⁵⁰ Ta je temeljna razlika povezana gotovo i sa svim drugim bitnim razlikama prema užekonstruktivskim modelima, posebno metodološkim jer kognitivna gramatika zagovara konceptualnosemantički model prikazivanja gramatičkih struktura kao izravne posljedice isto takvoga pogleda na sintaktičke kategorije i vrste riječi, iz čega i proizlazi reduciranje gramatike na temeljne, nedjeljive, fonološke i semantičke jedinice.⁵¹ Također smo u 2.5. istaknuli i važnu razliku u prioritetu koji imaju konvencionalizirane konstrukcije u kognitivnoj gramatici odnosno idiomatske u užekonstruktivskim gramatikama. U vezi s tim također se apsolutno priklanjamo Langackerovu stavu jer se teorija ne može temeljiti na iznimkama te u njezinoj srži moraju biti regularne i konvencionalizirane konstrukcije, a one neregularne, obilježene i idiomatske mogu predstavljati samo nadgradnju. I konačno, kognitivna gramatika puno je obuhvatnija teorija jer se ne bavi samo morfosintaktičkim aspektima jezika nego uključuje i mnoge druge aspekte, kao što su kognitivni pristup fonologiji, leksičkoj semantici, tvorbi riječi itd. Zbog svega rečenog konstruktivskim gramatikama može se pristupiti kao jedinstvenom teorijskom modelu kada se one u okvirima funkcionalne grane u cjelini suprotstave tradicijskim funkcionalnim gramatikama, no nikako kada se uspoređuju međusobno, kako zbog velikih razlika koje postoje između kognitivne gramatike i ostalih modela tako i zbog manjih, no prilično brojnih, razlika unutar samih užekonstruktivskih pristupa.

⁵⁰ Važnost toga pitanja dobro primjećuje i Žic Fuchs (2009:216) kada kaže: »Ovo je pitanje od fundamentalne važnosti ne samo za razumijevanje kako gramatičke kategorije funkcioniraju u jeziku već ono otvara i daljnje pitanje o suodnosu jezika i mišljenja, pitanje koje bilježi dugu povijest u američkoj lingvistici.«

⁵¹ Zanimljivo je, gotovo ironično, ovdje primijetiti da kognitivna gramatika u jednom smislu poimanja redukcionizma, onom problematiziranom u ovom radu, predstavlja najradikalniji odmak od redukcionističkih modela svojim semantičkim definiranjem gramatičkih kategorija, dok je u drugom smislu ujedno i najredukcionističkiji gramatički model prema kriteriju reduciranja gramatike na fonološke i semantičke jedinice.

Literatura

- Anderson, J. M. 1971. *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Anić, Vladimir, Ivo Goldstein. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Novi Liber : Zagreb.
- Bates, Elisabeth, Brian MacWhinney. 1989. Functionalism and the competition model. U: Bates, Elisabeth, Brian MacWhinney (eds.) *The crosslinguistic study of sentence processing*. Cambridge : Cambridge University Press. 3–73.
- Belaj, Branimir. 2008. *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek : Filozofski fakultet.
- Bresnan, Joan W. 1982. *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge : MIT Press.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: a study into the relation between meaning and form*. Amsterdam : John Benjamins.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge : MIT Press.
- Chomsky, Noam. 1971. Deep structure, surface structure and semantic interpretation. U: Steinberg, Denny, Leon Jakobovits (eds.). *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge : Cambridge University Press. 183–216.
- Chomsky, Noam. 1972. *Studies on Semantics in Generative Grammar*. The Hague : Mouton.
- Chomsky, Noam. 1973. Conditions on transformations. U: Anderson, Steven, Paul Kiparsky (eds.) *A Festschrift for Morris Halle*. New York : Holt Rinehart and Winston. 232–286.
- Chomsky, Noam. 1977. *Essays on form and interpretation*. Amsterdam : Elsevier North Holland.
- Chomsky, Noam. 1980. *Rules and Representations*. New York : Columbia University Press.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on government and binding*. Dordrecht : Foris.
- Chomsky, Noam. 1993. A minimalist program for linguistic theory. *The view from Building 20*. Hale, Kenneth, Samuel J. Keyser (eds.). Cambridge, Mass. : MIT Press, 1–52.
- Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge : MIT Press.
- Chomsky, Noam, Lasnik, Howard. 1977. Filters and control. *Linguistic Inquiry* 8, 425–504.
- Croft, William. 1991. *Syntactic Categories and Grammatical Relations*. Chicago : University of Chicago Press.

- Croft, William. 1995. Autonomy and functionalist linguistics. *Language* 71, 490–532.
- Croft, William. 2001. *Radical construction grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford : Oxford University Press.
- Croft, William D., Alan Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Dik, Simon C. 1978. *Functional Grammar*. Amsterdam : North Holland.
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar*. Part I. Dordrecht : Foris Publications.
- Diver, William. 1995. Theory. U: Contini-Morava, Ellen, Barbara S. Goldberg (eds.). *Meaning as explanation: Advances in Linguistic Sign Theory*. Berlin : De Gruyter. 43–114
- Dixon, R. M. W. 1977. Where have all the adjectives gone? *Studies in Language* 1, 1–80.
- Fauconnier, Giles. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge and New York : Cambridge University Press, Cambridge, Mass. : MIT Press.
- Fauconnier, Giles, Mark Turner. 2002. *The Way We Think, Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books (paperback edition).
- Fillmore, Charles J. 1968. The Case for Case. U: Bach, Emmon, Robert T. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York : Holt. 1–88.
- Fillmore, Charles J. 1975. An Alternative to Checklist Theories of Meaning. *BLS* 1, 123–131.
- Fillmore, Charles J. 1977a. The Case for Case Reopened. U: Cole, Peter, Jerrold M. Sadock (eds.). *Syntax and Semantics 8. Grammatical Relations*. New York : Academic Press. 59–82.
- Fillmore, Charles J. 1977b. Topics in Lexical Semantics. U: Cole, Roger. W. (ed.) *Current Issues in Linguistic Theory*. Bloomington : Indiana University Press. 76–138.
- Fillmore, Charles J. 1982. Frame semantics. U: The Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the morning calm*. Seoul : Hanshin. 111–137.
- Fillmore, Charles J. 1985. Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di Semantica* 6(2), 222–253.
- Fillmore, Charles J., Paul Kay, Mary K. O'Connor. 1988. Regularity and idiomatcity in grammatical constructions: the case of *let alone*. *Language* 64, 501–538.
- Fillmore, Charles J., Paul Kay. 1993. *Construction Grammar coursebook, chapters 1 thru 11 (reading materials for Ling. X20)*. Berkeley : University of California.

- Foley, William, Robert Van Valin. 1984. *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Gaifman, Haim. 1965. Dependency systems and frase structure systems. *Information and Control* 8, 304–337.
- Garcia, Erica. 1979. Discourse without syntax. U: Givón, Talmy. (ed.), *Discourse and Syntax*. New York : Academic Press. 23–49.
- Givón, Talmy. 1984. *Syntax : A Functional-Typological Introduction*. Vol. I. Amsterdam : John Benjamins.
- Givón, Talmy. 1985. Iconicity, isomorphism and nonarbitrary coding in syntax. U: Haiman, J. (ed.), *Iconicity in syntax*. Amsterdam : John Benjamins, 187–220.
- Givón, Talmy. 1990. *Syntax: A Functional – Typological Introduction*. Vol. II. Amsterdam : John Benjamins.
- Givón, Talmy. 2001. *Syntax*. Vol. I. Amsterdam : John Benjamins.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: a Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at Work, The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press.
- Goldberg, Adele E. 2010. Verbs, Constructions and Semantic Frames. Rappaport Hovav, Malka., Doron, Edit., Sichel, Ivy. (eds.). *Syntax, Lexical Semantics and Event Structure*. Oxford University Press. 39–58.
- Gruber, Jeffrey S. 1965. *Studies in Lexical Relations*. Ph.D. diss. MIT.
- Halliday, Michael A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Baltimore : University Park Press.
- Halliday, Michael A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London : Arnold Hays, David, G. 1964. Dependency theory: a formalism and some observations. *Language* 40, 511–525.
- Hopper, Paul J. 1987. Emergent Grammar. *Berkeley Linguistics Society* 13, 139–157.
- Hopper, Paul J. 1988. Emergent Grammar and the apriori grammar postulate. U: Tannen, D. (ed.). *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*. Norwood, N.J. : Ablex. 117–134.
- Hudson, Richard A. 1976. *Arguments for a Non-transformational grammar*. Chicago : University of Chicago Press.
- Jackendoff, Ray. 1972. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, Mass. : MIT Press.
- Katz, Jerrold, Paul M. Postal. 1964. *An Integrated Theory of Linguistic Description*. Cambridge : MIT Press.
- Kay, Paul, Charles Fillmore. J. 1999. Grammatical constructions and linguistic generalizations: the *What's X doing Y?* construction. *Language* 75, 1–33.

- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, George. 1970. Global Rules. *Language* 46, 627–639.
- Lakoff, George. 1971. On Generative Semantics. U: Steinberg, Danny, Jakobovits, Leon. (eds.), *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. London : Cambridge University Press. 232–296.
- Lakoff, George. 1972. Linguistics and natural logic. U: Davidson, Donald, Gilbert Harmon (eds.). *The Semantics of Natural Language*. Dordrecht : Reidel. 545–665.
- Lakoff, George, John R. Ross. 1976. Is deep structure necessary?. U: McCawley, James, D. (eds.), *Syntax and Semantics 7. Notes from the Linguistic Underground*. New York : Academic Press. 159–164.
- Lakoff, George, Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press : Chicago and London.
- Lakoff, George. 1982. Categories: An Essey in Cognitive Linguistics. U: Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul : Hanshin. 139–193.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : Chicago University Press.
- Langacker, Ronald W. 1969. On pronominalization and the chain of command. U: Reibel, David, Schane, Sanford (eds.). *Modern Studies in English*. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice Hall. 160–186.
- Langacker, Ronald, W. 1982. Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language* 58, 22–80.
- Langacker, Ronald, W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, Theoretical Prerequisites, Vol. 1*. Stanford, California : Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1988a. A Usage-Based Model. *Topics in Cognitive Linguistics*, Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). John Benjamins : Amsterdam–Philadelphia, 127–161.
- Langacker, Ronald W. 1988b. A View of Linguistic Semantics. *Topics in Cognitive Linguistics*, Brygida Rudzka-Ostyn (ed.), John Benjamins : Amsterdam /Philadelphia, 49–90.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar, Descriptive Application*. Vol. 2. Stanford, California : Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin : Mouton.
- Langacker, Ronald W. 2005. Construction Grammars: cognitive, radical and less so. U: Ruiz de Mendoza, Francisco, J., Peña Cervel, Sandra M. (eds.). *Cognitive Linguistics, Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*. 101–163.

- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York : Oxford University Press.
- Matthews, P. H. 1981. *Syntax*. Cambridge : Cambridge University Press.
- McCawley, James D. 1968. The Role of Semantics in Grammar. U: Bach, Emmon, Robert Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York : Holt. 125–170.
- Michaelis, Laura A., Knud Lambrecht. 1996. Toward a construction—based theory of language functions : the case of nominal extraposition. *Language* 72, 215–247.
- Mihaljević, Milan. 1998. *Generativna sintaksa i semantika*. Zagreb : HFD.
- Muljačić, Žarko. 1972. *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*. Školska knjiga : Zagreb (drugo, prošireno i prerađeno izdanje).
- Newmeyer, Frederick J. 1983. *Grammatical Theory: Its Limits and Its Possibilities*. Chicago : University of Chicago Press.
- Newmeyer, Frederick J. 1992. Iconicity and generative grammar. *Language* 68, 756–796.
- Newmeyer, Frederick J. 1998. *Language Form and Language Function*. Cambridge : The MIT Press.
- Nuyts, Jan. 2008. Pattern versus process concepts of grammar and mind. *Jezikoslovlje* 9, 87–107.
- Nuyts, Jan. 2011. Pattern versus process concepts of grammar and mind. U: Brdar, Mario, Stefan Th. Gries, Milena Žic Fuchs (eds.). *Cognitive Linguistics, Convergence and Expansion*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins. 47–67.
- Perlmutter, David M. 1983. *Studies in Relational Grammar*, Vol. 1. Chicago : University of Chicago Press.
- Perlmutter, David M., Carol G. Rosen. 1984. *Studies in Relational Grammar*. Vol. 1. Chicago : University of Chicago Press.
- Postal, Paul M. 1969. On so-called 'Pronouns' in English. U: Reibel, David, Sanford Schane (eds.). *Modern Studies in English*. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice Hall. 201–224.
- Postal, Paul M. 1970. On the Surface Verb 'Remind'. *Linguistic Inquiry* 1, 37–120.
- Prince, Ellen, F. 1978. A comparison of WH-clefts and it-clefts in discourse. *Language* 54, 883–906.
- Prince, Ellen F. 1991. On 'Functional explanation in linguistics and the origin of language'. *Language and Communication* 11, 79–82.
- Robinson, Jane J. 1970. Dependency Structures and Transformational Rules. *Language* 46, 259–285.

- Silić, Josip, Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga : Zagreb.
- Steedman, Mark. 1993. Categorical Grammar. *Lingua* 90, 221–258.
- Tabakowska, Elżbieta 1995. *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Krakow : Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie.
- Tabakowska, Elżbieta 2005. *Gramatika i predočavanje. Uvod u kognitivnu lingvistiku*. Hrvatski prijevod Barbare Križan-Stanojević i Mateusza Milana Stanojevića. Zagreb : FF press.
- Talmy, L. 2001. *Toward a Cognitive Semantics. Typology and Process in Concept Structuring*. Vol 1. Cambridge, Massachusetts — London, England : The MIT Press.
- Taylor, John R. 1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Second Edition. New York : Oxford University Press.
- Taylor, John R. 2002. *Cognitive Grammar*. New York : Oxford University Press.
- Tesnière, Lucien. 1959. *Elements de syntaxe structurale*. Paris : Klincksieck.
- Van Valin, Robert D. Jr. 1993. A synopsis of Role and Reference Grammar. U: Van Valin, Robert D. Jr. (ed.). *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam : John Benjamins. 1–164.
- Van Valin, Robert, D. Jr., Randy J. LaPolla. 1997. *Syntax, structure, meaning and function*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Weinreich, Uriel, William Labov, Marvin I. Herzog. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. U: Lehmann, Winfred, Yakov Malkiel (eds.). *Directions for historical linguistics*. Austin : University of Texas Press. 95–195.
- Žic Fuchs, Milena. 1991. *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*. SOL : Zagreb.
- Žic Fuchs, Milena. 2009. *Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*. Nakladni zavod Globus : Zagreb.

Cognitive Grammar in the Context of Construction Grammars

Abstract

The topic of this paper are the cognitive linguistic approaches to grammar which can be covered by the term *construction grammars*. In the first part of the paper construction grammars are situated within the framework of functional approaches to grammar. This is followed by the discussion of how they square with the basic tenets of the so-called traditional functionalism, that is, functional grammars, and how they compare to generative grammar. The main part of the paper focuses on the analysis of the different construction grammars themselves, especially Cognitive Grammar, and proposes their classification into construction grammars in the narrow sense, which would include, among others, the theoretical models of A. Goldberg (1995, 2006) and W. Croft (2001), and construction grammars in the broader sense. The latter would then include, in addition to the former, Langacker's Cognitive Grammar (1987, 1991), which shares some of the basic assumptions with construction grammars narrowly defined, but includes a number of specific features which set it apart from them.

Ključne riječi: konstrukcijske gramatike, tradicijski funkcionalizam, kognitivna gramatika, generativna gramatika, komponencijalni modeli, kompozicijski modeli

Key words: construction grammars, traditional functionalism, Cognitive Grammar, generative grammar, componential models, compositional models

